

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za arheologiju
Ivana Lučića 3

Sanja Sekulić

NAKIT I UKRASNI PREDMETI IZ KASNOSREDNJOVJEKOVNIH I
NOVOVJEKOVNIH GROBOVA OKO CRKVE SV. NIKOLE BISKUPA U
ŽUMBERKU

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Krešimir Filipec

Komentor: dr. sc. Ana Azinović Bebek

Zagreb, rujan 2018.

Od srca zahvaljujem profesorici Ani Azinović Bebek na tome što mi je omogućila sudjelovanje u istraživanjima groblja oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku te koja mi je, zajedno s ostalim djelatnicima Hrvatskog restauratorskog zavoda, bila od velike pomoći ne samo tijekom pisanja ovoga rada, već i tijekom studija arheologije.

SAŽETAK

U okviru obnove crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku, smještenom sjeverozapadno od mjesta Kostanjevac, od 2006. godine provode se arheološka istraživanja pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda koja su pokazala da je riječ o građevini s dugom poviješću i kontinuitetom korištenja. Crkva je izgrađena vjerojatno polovicom 13. stoljeća, a uz nju je do kraja 18. stoljeća funkcioniralo i groblje, koje je potom premješteno u neposrednu blizinu, a koje tamošnji stanovnici koriste i danas. Istraživanjima unutar same crkve utvrđene su četiri razine poda koje ukazuju na najmanje četiri povijesne obnove crkve. Arheološkim istraživanjima provedenim od 2006. do 2014. godine na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku, otkriveno je 149 grobova. U grobovima, ali i oko njih, kao posljedica prekopavanja i opetovanog pokapanja pokojnika na istome mjestu, zatečeni su nabožni predmeti, dijelovi nošnje i nakit koji svjedoče o pogrebnim običajima, načinu života i izgledu nošnje žumberačkog stanovništva u kasnom srednjem i novome vijeku. Okosnicu ovoga rada predstavljaju nakit i ukrasni predmeti otkriveni u grobovima tijekom arheoloških istraživanja provedenih od 2006. do 2014. godine. U radu je obrađeno ukupno 111 ukrasnih predmeta - prstenje koje predstavlja najbrojniju skupinu nalaza te igle, ukrasi za glavu i broševi.

Ključne riječi: *Sv. Nikola, groblje, prstenje, igle, ukrasi za glavu, broševi*

SUMMARY

Since 2006, as a part of the renovation of the church of St Nicholas Bishop in Žumberak, northwest of Kostanjevac, archaeological excavations have been conducted, led by Croatian Conservation Institute, that have shown that the building in question has a long history and continuity of use. The church was probably built in the mid-13th century, and the graveyard next to it was used until the end of the 18th century, when it was moved to a lot in the vicinity and is still used today by the residents. Research in the church itself revealed four different floor levels that indicate there were at least four historical reconstructions of the church. During archaeological excavations conducted in the graveyard around the church of St Nicholas Bishop in Žumberak between 2006 and 2014, 149 graves were found. In the graves, but also around them, as a consequence of diggings and recurrent burials on the same spot, devotional objects, parts of garments and jewellery were found that tell us a lot about funeral traditions, way of life and the look of the folk costume of the Žumberak residents in the late Middle Ages and Early Modern Period. The jewellery and decorative items found in the graves during archaeological research between 2006 and 2014 make up the core of this paper. Altogether 111 decorative items were analyzed in it – rings which make up the most of the findings, needles, headpieces and brooches.

Keywords: *Saint Nicholas, graveyard, rings, needles, headpieces, brooches*

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Žumberačko gorje u kasnom srednjem i novom vijeku	3
3. Crkva sv. Nikole biskupa u Žumberku.....	6
3.1. Arheološka istraživanja	10
3.2. Groblje	15
4. Nakit i ukrasni predmeti	20
4.1. Ukrasi za glavu	23
4.2. Ukrasne igle	28
4.3. Broševi.....	30
4.4. Nakit za ruke.....	32
4.4.1. Prstenje od lijevane bronce	33
4.4.2. Prstenje od brončanog lima.....	35
4.4.3. Prstenje od brončane žice.....	37
4.4.4. Srebrno prstenje	38
5. Zaključak	40
6. Table.....	44
7. Katalog nalaza	49
8. Popis priloga.....	86
9. Literatura	89

1. Uvod

Žumberačko gorje, kojega tvore Žumberak ili Žumberačka gora, Samoborsko gorje i Plešivica, nije samo nepresušni rezervat biljnog i životinjskog svijeta, već i čuvar hrvatske kulturne baštine. Premda je ono arheološki slabo istražen prostor, prisutnost ljudske aktivnosti na tome području pratimo od prapovijesti do današnjih dana, a o tome svjedoče arheološka nalazišta iz različitih razdoblja poput željeznodobnog lokaliteta Budinjak, antičke nekropole paljevinskog tipa iz sela Gornja Vas i Bratelji i drugih (Gregl 2002: 6-9). U mjestu Žumberak, smještenom 8 km sjeverozapadno od mjesta Kostanjevac koje je sjedište općine Žumberak, nalazi se župna crkva sv. Nikole biskupa, zaštićeno kulturno dobro koje pripada rimokatoličkoj župi Pribić, jastrebarskom dekanatu Zagrebačke nadbiskupije. U svrhu obnove crkve, od 2006. godine provode se arheološka istraživanja crkve i pripadajućeg joj groblja pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda. Riječ je crkvi koja je izgrađena vjerojatno polovicom 13. stoljeća uz koju je do kraja 18. stoljeća funkcioniralo i groblje, koje je potom premješteno u neposrednu blizinu, a koje tamošnji stanovnici koriste i danas (Azinović Bebek 2017: 88).

Kada je riječ o istraživanjima kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih grobalja u Hrvatskoj, primjetno je da se ona uglavnom provode kao sporedni dio sustavnih ili zaštitnih istraživanja sakralnih objekata uz koje se nalaze. Dosadašnja istraživanja kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih grobalja ukazala su na činjenicu da kasnosrednjovjekovni grobovi nalaze ili uopće ne sadrže, ili ih sadrže u veoma malom broju što se tumači kao posljedica zabrane polaganja predmeta u grobove nastale na temelju vjerovanja da su svi pred smrću jednaki (Krznar 2012: 53). Ranonovovjekovni grobovi pak, uz dijelove odjeće i nakit, nerijetko sadržavaju i nabožne predmete kao dokaz pobožnosti pojedinca.

Čest nalaz na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa, uz nabožne predmete, predstavljaju nakit i ukrasni predmeti. Potreba za ukrašavanjem čovjeka pojavljuje se u svim kulturama, od prapovijesnih vremena do danas, a o važnosti ukrašavanja i kićenja pojedinca, koje je postalo dijelom ljudske osobnosti, svjedoči činjenica da su pokojnici pokapani s nakitom koji su nosili tijekom života. Nepodložan propadanju, prenosiv s koljena na koljeno, s mjesta na mjesto, nakit je značajan materijalni prilog prepoznavanja i razvoja pojedinih kulturnih entiteta te pokazatelj pripadnosti određenoj etničkoj, vjerskoj, dobnoj ili društvenoj grupi (Ivančić 1999: 135-147). U istraživanjima hrvatskih kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih grobalja, nakit i ukrasni predmeti nerijetko ostaju u sjeni novovjekovnih nabožnih predmeta i često se samo usputno spomenu.

Cilj ovoga rada je analizirati nakit i ukrasne predmete pronađene u grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa, obogatiti fundus do sada objavljenog kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog materijala te vrste i doprinijeti tumačenju običaja vezanih kako uz smrt, tako i život žumberačkog stanovništva tog razdoblja.

2. Žumberačko gorje u kasnom srednjem i novom vijeku

Žumberačko gorje, kojega tvore Žumberak ili Žumberačka gora, Samoborsko gorje i Plešivica, u kasnom je srednjem vijeku predstavljalo granično područje između Ugarskog Kraljevstva i Svetog Rimskog Carstva Njemačkog Naroda. Dokud je pogranično područje sezalo ne može se utvrditi sa sigurnošću. Štoviše, oporuka posljednjeg Spanheima iz 1279. godine ukazuje na to kako se za gradove Žumberak i Gračan ni tada nije znalo čijoj jurisdikciji pripadaju (Sekulić 2017: 14-19). Kako bi zaštitilo zapadne granice, Ugarsko je kraljevstvo na južnim obroncima organiziralo Okičku i Podgorsku pograničnu županiju. S druge se strane, jugoistočni dio Kranjske, odnosno Ugarska marka, sastojala od vlastelinstva snažnih crkvenih¹ i svjetovnih gospodara² koji su tijekom druge polovice 12. stoljeća započeli kolonizaciju neprohodnog šumovitog gorskog pojasa južno od rijeke Krke. Tijekom druge polovice 12. stoljeća njemački su knezovi izgradili niz utvrda kako bi osigurali nove posjede, poput utvrde Mehovo (*Michau*), Prežek (*Prissekke*, *Prisekh*) i dr. (Slika 1) (Kosi 2002: 41-91).

Slika 1. Utrve s područja Žumberačkog gorja u srednjem vijeku (preuzeto iz Sekulić 2017: 14)

¹ Uz akvilejsku patrijaršiju, posjede su imale biskupije Salzburg, Freising, Brixen i Krka (Kosi 2002: 41-91).

² Poput obitelji Andeških, Spanheima, Otokara, Ortenburžana, Vovbrških, Bogenskih, Puchsa (Višnjegorskih), Žovneških i Turjaških (Kosi 2002: 41-91).

Novi grad Žumberak (*Sicherberg*) prvi se puta spominje 1265. godine u ispravi koruškog grofa i kranjskog gospodara Ulrika III. Spanheima kojom je darovao posjede cistercijskoj opatiji u Kostanjevici na Krki kao zadužbinu za sebe i članove svoje obitelji. U dignitariju isprave spominje se Engelbert od Žumberka (*de Sicherberg in Carinthia*) za kojeg se, objašnjava Kekez, pretpostavlja kako je bio njegov kaštelan ili ministerijal (Kekez 2012: 417-418).

Krajem 13. stoljeća u sačuvanim se vrelima spominje Stari grad Žumberak (*Sicherstein*), vlastelinstvo obitelji Sicherstein na sjeverozapadnom dijelu Žumberačkog gorja. To je vlastelinstvo polovicom 12. stoljeća pripalo grofovima Celjskim koji su ga početkom 15. stoljeća darovali novoosnovanoj kartuziji Pleterje. Krajem 13. stoljeća goričko-tirolski grof i koruški vojvoda Majnhart IV., kao zemaljski gospodar Kranjske, darovao je vlastelinstvo Žumberak knezovima Babonićima s kojima je bio u bliskim vezama (Kekez 2012: 417-418). Žumberačko je vlastelinstvo bilo u vlasti Babonića do trećeg ili četvrtog desetljeća 14. stoljeća, nakon čega je u vlasništvu obitelji Žumberačkih koji su se zadržali sve do početka 16. stoljeća (Kos 1991: 40). Godine 1526. žumberačko je vlastelinstvo u zakup uzeo hrvatski plemić Ivan Kobasić podrijetlom iz okolice Bihaća (Sekulić 2017: 14-19).

U 16. su stoljeću kranjski staleži na pogranična područja počeli naseljavati prebjeg s područja pod osmanskom vlašću³ kako bi zaštitili granice od osmanskih pljačkaških pohoda. Kako je rastao broj uskoka koje je bilo potrebno zbrinuti, kranjske su vlasti otkupile žumberačko vlastelinstvo te žumberačke posjede kartuzije Pleterje i cistercijske opatije u Kostanjevici. Nedugo zatim, uskoci su u zamjenu za neplaćenu vojnu službu dobili zemlju i na dvadeset su godina oslobođeni svih davanja⁴. Naseljavanje sve većeg broja uskoka dovelo je i do potrebe za uvođenjem institucije žumberačkog uskočkog kapetana koji je imao vojnu i civilnu vlast nad žumberačkim vlastelinstvom. Godine 1546. Ivan Lenković imenovan je kapetanom žumberačkih uskoka, a njegovim je ustrajnim djelovanjem dovršen dvadesetogodišnji proces naseljavanja uskoka i formiranja uskočke kapetanije na području Žumberka. Prema procjenama povjesničara u tom je razdoblju na području Žumberka živjelo

---

³ Najčešće je bila riječ o populacijama transhumentnih stočara s velikom količinom stoke koje su za svoju vojnu službu uživale određene povlastice. Iako se u onodobnim ispravama za njih koristio čitav niz različitih naziva (*wlassy, valachi, herüber gefallne Turkhen, pribegi, predawetz*) sredinom 16. stoljeća ustalio se naziv uskoci (*vyskhok/vsskokhen*) (Sekulić 2017: 14-19).

⁴ Zbog neprekidne osmanske opasnosti dobivene privilegije nisu ukinute nakon dvadeset godina, već su prešutno produljene (Sekulić 2017: 14-19).

oko 750 uskoka koji su se bavili stočarstvom, a svoju su vojnu službu obavljali na području uskočke kapetanije karlovačkog generalata čije je sjedište bilo u Slunju (Sekulić 2017: 14-19).

Početkom 18. stoljeća minula je opasnost od značajnijih osmanskih napada što je rezultiralo reorganizacijom karlovačkog generalata kojom su dotadašnja Slunjska, Barilovička, Turanjska i Žumberačka kapetanija ujedinjene u Slunjsku graničarsku pukovniju (*Szluiner Grenz Infanterie Regiment Nr. 4*), a područje Žumberka tom je prigodom podijeljeno na Oštrčku satniju (*Ostercer Kompagnie Nr. 11*) sa sjedištem u Kostanjevcu i Žumberačku (*Sichelberger Kompagnie Nr. 12*) sa sjedištem u Siječevcu te kasnije Kalju. Povojačenjem društva sredinom 18. stoljeća, područje čitavog Žumberka ostalo je pod jedinstvenom vojnom upravom sve do razvojačenja Vojne krajine 1881. godine (Sekulić 2017: 14-19).

Za istraživanje povijesti Žumberka najvažniji su arhivski izvori urbari⁵ zahvaljujući kojima je moguće rekonstruirati opseg vlastelinstva i saznati tadašnje nazive njemu pripadajućeg naselja, prezimena i imena što pomaže pri identifikaciji arheoloških nalaza. Uz njih, važan su izvor i vizitacije goričkog nadbiskupa Karla Mihaela Attemsa kojima je provjeravao djelovanje crkvenih ustanova. Njegova je administracija četiri puta vizitirala Žumberak (1753., 1757., 1763. i 1771. godine), a rezultat su opširni zapisnici i izvješća o crkvama u tom području. Ono što saznajemo iz njegove vizitacije 1757. godine o crkvi sv. Nikole biskupa jest da je župnik bio Ivan Jakov Rušnik, da je župna crkva u ruševnom stanju, ali da se obnavlja te da u župi ima 1300 katolika i 2000 grkokatolika koji imaju svog svećenika (Molnar 2017: 10-13).

---

⁵ Urbari su zbirni tablični prikazi podavanja koja su kmetovi i drugi feudalni podložnici morali davati vlastelinu. Za područje Žumberka najvažniji je *Urbar deželnoknežjega gospostva Žumberk iz leta 1498* (Molnar 2017: 12).

3. Crkva sv. Nikole biskupa u Žumberku

Župna crkva sv. Nikole biskupa zaštićeno je kulturno dobro koje pripada rimokatoličkoj župi Pribić, jastrebarskom dekanatu Zagrebačke nadbiskupije. Nalazi se u selu Žumberak smještenom 8 km sjeverozapadno od mjesta Kostanjevac koje je sjedište općine Žumberak. Župa broji oko 130 vjernika, a mjesta koja joj uz Žumberak pripadaju su Kupčina Žumberačka, Stupe, Žamarija, Željezno Žumberačko, Veliki Vrh, Markušići i Bartakovići (Azinović Bebek 2009: 463). Riječ je o jednobrodnoj građevini pravokutnog tlocrta s izduljenim poligonalnim svetištem i limenim pokrovom (*Slika 2*) kojoj se ulaz nalazi u prizemlju zvonika podignutog ispred njezina pročelja (Šurina 2017: 20-25). Građena je od sivca i tuha, nepravilno je orijentirana u smjeru sjeverozapad-jugoistok, a u njezinoj se blizini nalazi barokni pil gdje su se prema tradiciji izvršavale kazne (Azinović Bebek 2009: 463-488). Istraživanja su pokazala kako je krajem 19. stoljeća uz jugozapadni zid svetišta prizidana niža sakristija pravokutnog tlocrta, dok je ranija koja je vjerojatno stradala u potresu 1881. godine, bila smještena uz sjeveroistočno pročelje lađe. Svetište je za visinu stepenice više od ostatka lađe i odvojeno od nje polukružnim trijumfalnim lukom u čijem se vrhu nazire naslikana 1643. godina koja označava vrijeme njezine barokizacije (*Slika 3*). Uz sjeveroistočnu stranu trijumfalnog luka nalazi se propovjedaonica. Svetište je svođeno križnim svodom, a lađa je zaključena ravno oslikanim stropom. Iznad ulaznog dijela nalazi se drveno pjevalište podignuto na dva kamena stupa. Zidovi lađe rastvoreni su po jednim polukružnim prozorom, a svetište prozorom sa sjeveroistočne strane. Svod svetišta i strop lađe su oslikani, kao i zidovi, koji su urešeni jednostavnim geometrijskim šablonskim uzorkom. Pod crkve popločan je keramičkim pločicama. Srednjovjekovnoj fazi izgradnje pripadaju bogato profilirani kameni šiljnatolučni portal glavnog pročelja (*Slika 4*) i zazidani gotički otvori poligonalnog svetišta (Šurina 2017: 20-25).

Slika 2. Pogled na crkvu sv. Nikole biskupa s juga (fotografirala: Ana Azinović Bebek, arhiv HRZ-a)

Slika 3. Godina 1643. naslikana u vrhu trijumfalnog luka (preuzeto iz Šurina 2017: 21)

Slika 4. Višestruko profilirani kameni šiljastolučni portal crkve (fotografirala: Ana Azinović Bebek, arhiv HRZ-a)

Sačuvana povijesna vrela svjedoče o tome kako je žumberačka crkva (*Sicherberch*) koja se spominje u popisu župa Akvilejske patrijaršije iz 1296. godine upravo crkva sv. Nikole te kako je vjerojatno izgrađena tijekom druge polovice 13. stoljeća kao župna crkva žumberačkog vlastelinstva knezova Spanheima. Godine 1349. u ispravi vezanoj uz spor oko crkvene desetine spominje se punim nazivom kao crkva sv. Nikole u Žumberku (*sancti Nicolai de Syhembergh*). Premda o tome u sačuvanim vrelima nema spomena, u razdoblju nakon doseljenja uskoka crkva sv. Nikole nastavila je funkcionirati kao župna crkva žumberačkog vlastelinstva. Prema navodima žumberačkog župnika Filipa Weitscha iz 1617. godine, objašnjava Sekulić, većina uskoka je pripadala istočnom obredu, no bili su naklonjeni katoličkim svećenicima i vjerske su obrede obavljali s katolicima u katoličkim crkvama (Sekulić 2017: 14-19) sve do početka 17. stoljeća kada je osnovana Marčanska eparhija i kada su izgrađene najstarije grkokatoličke crkve u Budinjaku, Badovincima, Radatovićima i Mrzlom Polju (Azinović Bebek 2017: 90). Ana Azinović Bebek objašnjava kako je crkva sv. Nikole biskupa služila uglavnom rimokatoličkom stanovništvu, no kako ne možemo odbaciti mogućnost da su na njezinom groblju sahranjivani i pripadnici grkokatoličkog obreda (Azinović Bebek 2017: 90).

Sačuvani crtež žumberačkog grada koji je 1693. godine izradio carski inženjer G. Pieroni, a na kojem se u pozadini grada vidi crkva sv. Nikole (*Slika 5*), svjedoči o njezinoj kontinuiranoj upotrebi. Na temelju sačuvanog natpisa *H(aec) ECCLES. OPINATVR ERECTA ESE ANNO 1643*, kojeg donosi Ivan Kukuljević Sakcinski 1891. godine, pretpostavlja se kako je na crkvi te godine izveden neki građevinski zahvat. Neizravno svjedočanstvo o oštećenju crkve uzrokovanom potresom 1714. godine su podaci o obnovi crkve u razdoblju službe župnika Jurja Tomašića (1731.-1751.) , ali i sačuvani podatak o postojanju misne zadužbine carice Elizabete, žene cara Karla IV. (1711.-1740.), koji se navodi u kasnijem popisu iz 1768. godine. Potvrdu je također moguće pronaći u natpisu *OPVS IOSEPHI ANTONII SAMASSA LABACI. 1745.*, sačuvanom na zvonu koji njegovu narudžbu datira u 1745. godinu. Uz navedeno, konzervatorsko-restauratorski radovi na zvoniku crkve doveli su do otkrića 1763. i 1776. ispisanih godina koje se mogu protumačiti kao godine popravljaja i bijeljenja zvonika (Sekulić 2017: 14-19) .

Slika 5. Prikaz Sichelberga i crkve sv. Nikole 1639. godine (preuzeto iz Sekulić 2017: 15)

O iznimno lošem stanju župne crkve sv. Nikole svjedoči popis žumberačke župe iz 1768. godine iz kojega saznajemo kako je bila u ruševnom stanju, izvana poduprta s tri stupa, nije bila nadstvođena i prokišnjavala je. Zbog iznimno lošeg stanja brojnih crkava diljem Žumberačkog gorja 1769. godine sastavljen je popis onih koje treba obnoviti pri čemu je planirano napuštanje crkve sv. Nikole, no do toga nije došlo jer je austrijska nadvojvotkinja Marija Terezija iste godine darovala novac za obnovu župne crkve uz obvezu održavanja obreda za habsburšku vladarsku lozu. Nakon reforme Vojne krajine, Žumberak je 1789. godine u crkvenom smislu podvrgnut zagrebačkoj biskupiji (Sekulić 2017:14-19).

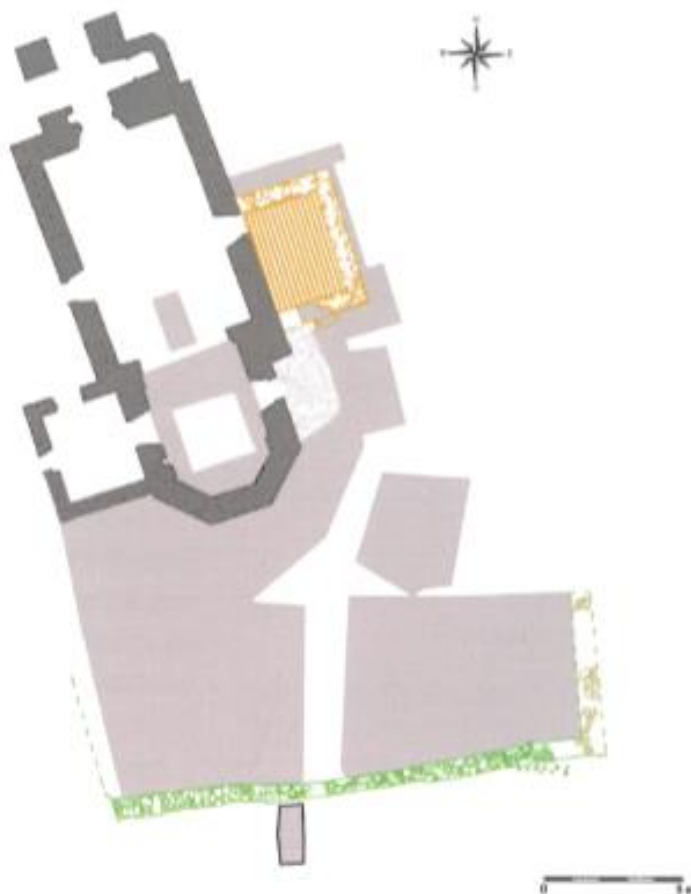
Crkva je posljednji put obnovljena 1894. godine, a ispod ornamentalnog oslika iz tog razdoblja, pronađen je barokni figuralno-arhitektonski oslik u svetištu s prikazima sv. Nikole biskupa, sv. Petra i sv. Pavla (Azinović Bebek 2009: 466). Kod ulaza u današnju sakristiju otkriven je kasnosrednjovjekovni oslik s prikazom Jakovljevog sina. Godine 2010. istraživanjima unutar same crkve utvrđene su četiri razine poda koje ukazuju na najmanje četiri povijesne obnove crkve (Azinović Bebek 2011: 293, Azinović Bebek, Janeš 2016: 124).

3.1. Arheološka istraživanja

Konzervatorsko-restauratorska istraživanja kojih je svrha obnova crkve sv. Nikole biskupa provode se od 2004. godine pod vodstvom Hrvatskog restauratorskog zavoda. U istraživanjima koja su i dalje u tijeku, svake godine sudjeluju studenti Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, fizički radnici, a osteološku analizu provode djelatnici Antropološkog centra Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Azinović Bebek 2017: 32 - 51).

Godine 2004. izvedeno je geodetsko mjerenje i kartiranje crkve sv. Nikole. Iduće su godine izvedena arhitektonska mjerenja i izrada postojećeg stanja, izrada projekta drenaže te su izvedene sonde uz temelje i preliminarna konzervatorska istraživanja. Godine 2006. provedena su arheološka istraživanja oko apside crkve, završen je nacrt postojećeg stanja, konsolidacija i zaštita temeljnih zidova, instalacija gromobrana te su ugrađene stalne geodetske točke. Godine 2007. uzemljeni su gromobrani, postavljena je drenaža te je obnovljen pil uz crkvu. Uz navedeno su izrađene geomehaničke analize pokosa koji ima tendenciju klizišta, prijedlog sanacije te sama sanacija istog. Također, izvedena je zaštita iskopanih temelja sakristije uz istočno pročelje crkve. Godine 2008. izvedena su konzervatorsko-restauratorska istraživanja unutrašnjosti crkve koja su rezultirala pronalaskom vrijednih baroknih fresaka. Iduće su godine nastavljeni restauratorski radovi u unutrašnjosti crkve i geodetsko promatranje terena zbog klizišta te su otvorene manje sonde. Godine 2010. nastavljeni su restauratorski radovi u crkvi i istraženo je svetište. Godine 2011. uz nastavak restauratorskih radova u crkvi izrađen je statički projekt crkve i zvonika te analiza građevne konstrukcije crkve. Također, provedena su istraživanja groblja jugoistočno od crkve. Godine 2012. nastavljena su istraživanja grobova jugoistočno od crkve, izrađena je konzervatorsko-tehnička dokumentacija za obnovu zvonika i izvedena je ugradnja novih zatega radi statičke stabilizacije. Iduće su godine nastavljene geomehaničke analize tla, arheološka istraživanja groblja i restauratorskih radova u unutrašnjosti crkve. Godine 2014. nastavljena su istraživanja groblja i uređena je kosturnica.

U crkvi je do sada istražena unutrašnjost svetišta, nekoliko manjih probnih sonde unutar crkve te temelji svetišta i jugoistočnog dijela lađe crkve (*Slika 6*). Otvaranjem četiriju probnih sonde unutar crkve ustanovljene su četiri povijesno različite razine podova (*Slika 7*) – pod iz gotičke faze, pod iz 1643., 1871. i 1894.⁶ godine, pri čemu su navedene godine zabilježene i na zidovima crkve (Azinović Bebek 2017: 32 -51).

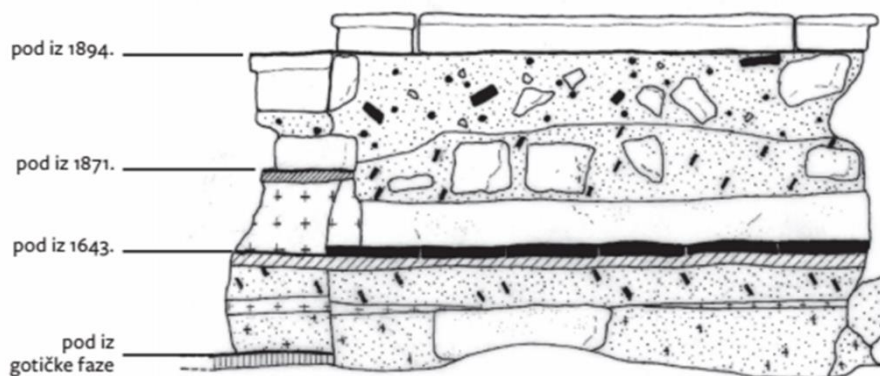

Slika 6. Tlocrt crkve s istraženim sondama (preuzeto iz Azinović Bebek 2017: 33)

---

⁶ Današnji pod i podloga za njega ostatak su zadnje obnove crkve nakon potresa (Azinović Bebek 2017: 32 -51).

Slika 7. Nacrt oltara s visinama istraženih podova (preuzeto iz Azinović Bebek 2017: 33)

U kripti za koju se pretpostavlja da je izgrađena 1643. godine prilikom obnove crkve pronađene su starija žena starosti između 45 i 60 godina i djevojčica starosti od 4 do 5 godina u ljesovima. Nalazi odjeće, obuće, medaljice, krunice i križa datiraju ukop u sredinu 17. stoljeća. Lijes odrasle žene ukrašen je ravnim slikanim linijama crne boje koji tvore trokute, a lijes djevojčice je neukrašen. Pokojnica je na sebi imala prsluk (*Slika 8*), maramu i cipele (*Slika 9*), u rukama je držala veliki ukopni brončani križ, krunicu od drvenih zrna s medaljicom iz Loreta, jednostavan mali križ i privjesak u obliku ključa (*Slika 10*). Na krunici je bilo jedno zrno u obliku credo križa što sugerira vrijeme izrade krunice u 16. stoljeću. Glava pokojnice bila je položena na jastuk ispunjen piljevinom. Djevojčica je imala svilenu maramu, mašnu povezanu oko zglobova ruke i prsten koji je preširok za dječju ruku što upućuje na to da ga ona za života nije nosila (*Slika 11*) (Azinović Bebek 2017: 32-51).

Slika 8. Prsluk plemkinje iz kripe (preuzeto iz Car 2017: 72-81)

Slika 9. Cipele plemkinje iz kriptе (preuzeto iz Juranić 2017: 82 – 87)

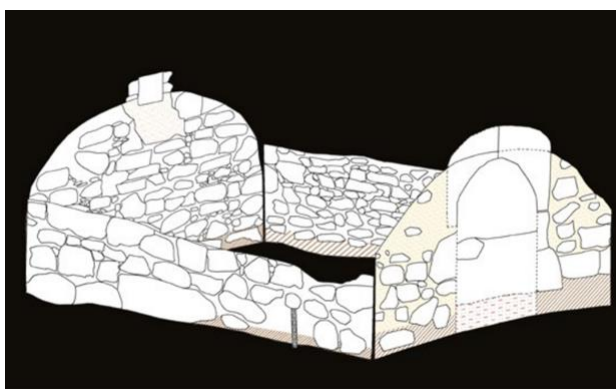

Slika 10. Nalazi iz lijesа plemkinje (preuzeto iz Azinović Bebek 2017: 35)

Slika 11. Nalazi iz lijesа djevojčice (preuzeto iz Azinović Bebek 2017: 35)

Na sjeveroistočnoj strani crkve nalazi se kosturnica⁷ (*Slika 12*). Ona je danas djelomično pod zemljom, no prozor i vrata koji su kasnije zatrpani ukazuju na to da je zasigurno stajala iznad zemlje. U njoj su bili nabacani kosturni ostaci bez ikakvog reda ili obilježavanja (*Slika 13*). Azinović Bebek objašnjava kako nije jasno radi li se o ostacima koji su sukcesivno ukopavani u kosturnicu ili se radi o ostacima pokojnika koji su spremni tu zbog novih ukopa na groblju. Tijekom istraživanja kosti su sortirane i uredno posložene u kosturnici. Izbrojano je oko 230 cjelovitih lubanja. Antropološkom analizom izdvojene su 223 osobe, od toga 30 djece i 193 odrasle osobe, a gotovo jedna četvrtina osoba imale su zarasle traume glave koje svjedoče o nekoj vrsti nasilja nad stanovništvom (Azinović Bebek 2017: 32-51).

Slika 12. Nacrt kosturnice (preuzeto iz Azinović Bebek 2017: 36)

Slika 13. Zatečeno stanje u kosturnici (preuzeto iz Azinović Bebek 2017: 37)

---

⁷ U matici umrlih 1819. godine spominje se kriptu župe sv. Nikole, no Azinović Bebek objašnjava kako nije jasno radi li se o kripti u crkvi ili o kosturnici kraj crkve. Vizitacija iz 1821. godine kaže kako crkva nema kriptu, već osuarij ispod sakristije (Azinović Bebek 2017: 32-51).

3.2. Groblje

Groblje oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku prvi je puta istraživano krajem svibnja i početkom lipnja 2006. godine, a do danas je istražen prostor oko apside te uz sjeveroistočno pročelje crkve na kojem se razaznaju kasnosrednjovjekovni i novovjekovni slojevi ukopa s ukupno 254 istražena groba (Azinović Bebek 2007: 184, Azinović Bebek 2017: 32-51).

Razina hodne površine iz vremena ukopavanja u ovo groblje niža je od današnje oko 1 m. Grobljanski su zidovi zidani od nepravilnog kamenja s malom količinom veziva položenog na zdravicu. Grobovi su vrlo gusto i nepravilno poredani (*Slika 14*), a zbog nagiba terena od zapada prema istoku, ukopavani su u terasama. Pratili su orijentaciju crkve u smjeru sjeverozapad-jugoistok, pri čemu se najstariji ukopi nastoje držati pravilne orijentacije s glavom na zapadu i pogledom prema istoku⁸. S obzirom na brojna presjecanja grobova pretpostavlja se da nisu bili obilježeni. Položaj ruku varira od ravno ispruženih uz tijelo, prekriženih na zdjelici, prekriženih na trbuhu i na prsima s primjerima gdje je jedna ruka ispružena uz tijelo, dok su najstariji ukopi imali ruke prekrižene na prsima u molitvi. Pokojnici su sahranjivani ili u rake ili u drvene sanduke (Azinović Bebek 2017: 32-51). Do sada nije definiran početak ukopavanja, no pisani izvori o crkvi iz 14. stoljeća⁹, nalazi svodnog rebra i prozorskog šprljka koji stilski odgovaraju prijelazu 14. u 15. stoljeće, ulomci gotičkih stakala, pokretni nalazi iz kosturnice poput majoličkih ulomaka keramike, ostruga iz 14. – početka 15. stoljeća te postojanje starijeg horizonta grobova omogućuje pretpostavku o 14. stoljeću kao donjoj granici ukopavanja. Groblje prestaje biti u upotrebi premještanjem na malo dalju lokaciju¹⁰, a nalazi otkriveni u grobovima potvrđuju 18. stoljeće kao vrijeme prestanka ukopavanja oko crkve.

---

⁸ Pokojnici su bili pokapani tako da im je glava okrenuta prema zapadu, a noge prema istoku kako na Sudnji dan lice pokojnika može odmah ugledati Krista koji će se obasjan svjetlošću pojaviti na istoku (Demo 2007: 50).

⁹ Popis župa Zagrebačke biskupije Ivana Arhidakona iz 1334. godine i isprava Pape Klementa VI. iz 1349. godine (Azinović Bebek 2017: 32-51).

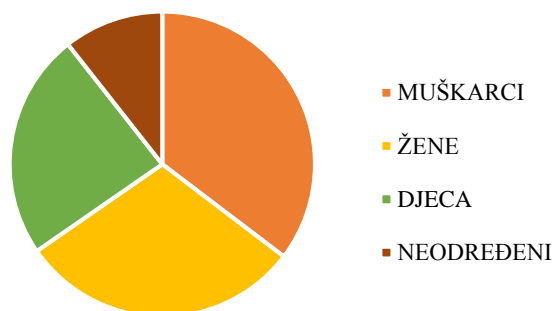
¹⁰ Vizitacija iz 1821. godine opisuje groblje na 1/5 sata hoda udaljeno od crkve (Azinović Bebek 2017: 32-51).

Slika 14. Tlocrt sa svim istraženim grobovima (preuzeto iz Azinović Bebek 2017: 40)

U ovome je radu obrađen materijal pronađen u arheološkim kampanjama provođenim od 2006. do 2014. godine. Premda su rezultati istraživanja provedenih 2006. i 2010. godine već objavljivani i oni su uključeni u interpretaciju nalaza i grobnih cjelina. Godine 2006. istražena su 22 groba, a 2010. nastavljena su istraživanja u svetištu i s njegove sjeveroistočne strane pri čemu je otkriveno 5 grobova. Od 2011. do 2014. godine istraživani su grobovi jugoistočno od crkve. Godine 2011. istražena su 22 groba, 2012. godine 36 grobova, 2013. godine 15, a 2014. godine 49 groba. Od 150 pokojnika¹¹ 53 su muškarci, 45 su žene, 36 je djece, a 16 je pokojnika neodređenog spola. U postocima to iznosi 35,5% muškaraca, 30% žena, 24% djece i 10,6 % pokojnika neodređenog spola (*Graf 1*). Usporedbom procijenjenih godina u trenutku smrti pokojnika s groblja oko crkve sv. Nikole uočen je veći broj pokojnika starosti između 40 i 60 godina, od onih starosti između 20 i 40 godina (*Tablica 1*) (Stingl 2017: 16).

¹¹ Jedan je grob bio dvojni.

Graf 1 - grobovi od 2006. do 2014. godine

	MUŠKARCI	ŽENE	NEODREĐENI
16-20	0	1	1
20-40	24	13	1
40-60	29	31	6
NEODREĐENE	0	0	12
UKUPNO	53	45	20

Tablica 1 – omjer godina i spola pokojnika

Smrtnost djece na ovome groblju manja je u odnosu na ostala novovjekovna groblja kontinentalne Hrvatske (Azinović Bebek 2017: 99). Naime, otkriveno je 36 dječjih kosturnih ostataka kojih je zasigurno bilo više, no s obzirom na kiselost tla, gustoću i višeslojnost ukopa te krhkost njihovih kostiju, veći broj nije otkriven. Sudeći po broju ukopa i procijenjenim godinama smrti (*Tablica 2*), najviše je djece preminulo u dobi do 6. godine života (Stingl 2017: 16-17).

STAROST	BROJ UMRLE DJECE
0-2 godine	13
2-6 godina	13
6-10 godina	7
10-16 godina	2
neodređene	1
UKUPNO	36

Tablica 2 – broj umrle djece po godinama starosti

Ostaci dasaka u grobu 109 i brojnost čavala koji su pronađeni u grobnim cjelinama, ali i kao slučajni nalazi, ukazuju na to da su pokojnici uglavnom pokapani u drvenim sanducima. U istraživanjima provedenim od 2006. do 2014. godine u 102 slučaja pokojnici su bili pokopani u drvenim sanducima, ukopa u rakama je samo 8, jedan je ukop u niši s južne strane temelja crkve, a 38 ih je neodređeno. Otkriće ukopa u rakama rijetko je zbog prekopavanja i opetovanog pokapanja pokojnika na istome mjestu, a moguće je samo u slučajevima kada su ukopani u zdravicu. Od 8 ukopa u rakama tri su sadržavala nalaze što ukazuje na to da takvi ukopi nisu bili siromašniji nalazima od onih u drvenim sanducima.

U nekoliko je slučajeva pronađena igla koja je pričvršćivala tkaninu kojim je pokojnik bio omotan¹². Pokojnici su uz sebe imali prstenje, svetačke medaljice, križeve, krunice i brevare koji su sadržavali natpis ili svetačke sličice. Od željeznih predmeta pronađena je potkova za cipelu, kopča za odjeću ili cipelu te velik broj čavala iz ukopnih sanduka. Od novca je pronađen solid venecijanskog dužda Marka Antonija Justinijana (1684.- 1688.), solid iz 1767. godine, *kreutzer* iz 1782. godine i jedan iz 1800. godine. Od ostalih nalaza pronađena je velika količina prozorskog stakla i nekoliko fragmenata raznih posuda (Azinović Bebek 2009: 468).

Primjetno je kako je, od 149 grobova istraženih u razdoblju od 2006. do 2014. godine, čak 71 grob sadržavao nalaze, što ne mora nužno biti odraz socijalnog statusa pojedinca jer se ponekad i bogate osobe sahranjuju bez ikakvih priloga (Azinović Bebek 2017: 98). Grobovi koji se mogu izdvojiti po brojnosti nalaza uz pokojnika jesu grobovi 20, 65, 83, 101, 112 i 134. U grobu 20 pronađeni su prsten od brončanog lima s natpisom, brevar u dijelovima,

¹² Ženama je bilo povjereno da pokojnikovo tijelo operu, pomažu i omotaju tkaninom koju su kod glave i nogu učvršćivale vezicama ili iglom (Demo 2007: 51).

osmerokutna brončana medaljica s okomitom ušicom za vješanje, osmerokutna brončana medaljica s rupicom i karičicom za vješanje, brončani križ sv. Benedikta s paralelnom ušicom za vješanje i zrna lančića ili krunice. U grobu 65 zatečeni su fragment broša od brončane žice, osmerokutna medaljica hodočasničkog mjesta Gorica, gornja i donja stranica brevara, kopčice „baba i deda” i prsten sa šesterokutnom krunom. U grobu 83 pronađeno je olovno dugme, fragment obruča prstena od lijevane bronce, lokot, medaljica i karičice, prsten od lijevane bronce sa šesterokutnom krunom i igla za mrtvački pokrov. U grobu 101 pronađeni su prsten od lijevane bronce sa šesterokutnom krunom, latinski križ s prikazom Marije Loretske s okomitom ušicom, propao križ, cipele i potkova. U grobu 112 pronađen je prsten od lijevane bronce sa šesterokutnom krunom, ovalna medaljica sv. Benedikta s paralelnom ušicom, osmerokutna medaljica sv. Benedikta bez očuvane ušice, ostaci ovalne medaljice sv. Benedikta i igla. U grobu 134 pronađeni su fragment obruča prstena od brončanog lima, latinski križ s prikazom Marije od sedam žalosti s okomitom ušicom, kopčica „baba i deda”, nazuvci te lijeva i desna potkova.

4. Nakit i ukrasni predmeti

Od prapovijesnih vremena do danas, potreba za ukrašavanjem čovjeka pojavljuje se u svim kulturama, a mnogobrojnost i različitost načina i oblika ukrašavanja te samih nakitnih predmeta, ukazuje na činjenicu da je čovjeku ideja kićenja bila toliko bliska da je postala dijelom njegove osobnosti. Povijesni put kojim je prolazilo umjetničko oblikovanje nakita počeo je u brončano doba. Tijekom tog puta dolazilo je do novih tehničkih i tehnoloških spoznaja te se mijenjalo i samo poimanje vrijednosnog sadržaja nakita (Vrtovec 1985: 5). Pojedine su vrste predmeta nestajale u korist samostalnih vrsta nakita, poput prstenja, ogrlica, privjesaka, naušnica i dr., koji je tako postao kategorija zasebnih stilskih, estetskih, umjetničkih i materijalnih vrijednosti (Ivančić 1999: 135-147).

Kićenjem i ukrašavanjem čovjek se štitio od zlih sila i zazivao dobre, iskazivao je pripadnost određenoj etničkoj, vjerskoj, dobnoj ili društvenoj grupi te je ukazivao na ekonomsku moć. Upravo zbog toga nakit ne nestaje s tehničkim, tehnološkim i društvenim razvojem čovječanstva, već se mijenjaju materijali i načini njegove izrade. Nepodložan propadanju, prenosiv s koljena na koljeno, s mjesta na mjesto, nakit postaje značajan materijalni prilog prepoznavanja i razvoja pojedinih kulturnih entiteta, a vrsta i tip pojedinih predmeta oslonac su pri određivanju etničke pripadnosti arheoloških nalaza kojim pratimo slijed naroda i kultura kroz vrijeme i prostor. U pravilu su se žene kitile više od muškaraca pa je shodno tome ženski nakit bogatiji i raznovrsniji od muškog. Također, obiljem i pojedinim vrstama nakita određuje se i ističe dob žene, njezin status u obitelji i društvu, a zasićenost količinama i simbolikom raste u razdoblju od promocije djevojčica u status djevojke spremne za udaju (Ivančić 1999: 135-147).

Velik dio nakita gotovi je ili polugotovi proizvod kupljen u gradskim centrima gdje su domaći majstori i radionice nudile tradicionalne vrste nakita, ali i nove oblike koji su pristigli trgovačkim vezama iz svjetskih centara. Radionice i njihovi majstori svojom su kvalitetom promovirali određene tipove, oblik i ornamentiku nakita u trajne likovne vrijednosti (Ivančić 1999: 135-147). Povijesnim pregledom nakita uočavamo sklonost Hrvata nekim vrstama nakita i kićenja, očuvanim i pronađenim kako u prvim hrvatskim nekropolama u zaleđu Jadranskog mora, tako i u narodnoj tradicijskoj baštini sve do kraja 19. i početka 20. stoljeća. Po mnogobrojnosti i raznolikosti tipova i izrade prvo mjesto zauzimaju naušnice za kojima slijede prstenje, ogrlice od metalnih nizova, perli ili novca, privjesci, razna dugmad, igle i kopče. Značajan je i kontinuitet postojanosti nakita od nizova metalnih pločica pričvršćenih na vrpce

od kože ili tkanine, ili međusobno povezanih koncem ili žičanom kvačicom koje su prema načinu nošenja mogle tvoriti oglavlje, biti ukras na pojasu ili drugim dijelovima odjeće. Teško je razaznati što je od tog nakita baštinjeno iz pradomovine, što se prihvaćalo na putu prema novoj domovini, a što se na novom nacionalnom prostoru proželo zatečenom antičkom i bizantskom kulturom. Razvoj starohrvatskog nakita, objašnjava Ivančić, treba pripisati lokalnim majstorima bez obzira na to odakle je dolazio poticaj. Narodni je nakit, posredstvom domaćih radionica, očuvao osnovna načela kićenja i građu srednjovjekovnog hrvatskog nakita, o čemu svjedoče brojne paralele. Sačuvane su ne samo mnogobrojne vrste samostalnog nakita, već i materijali, tehnike izrade i način njegova nošenja, a na bogatoj podlozi srednjovjekovnog nakita različitim doradama kasnijih razdoblja razvijaju se sve raznovrsniji oblici (Ivančić 1999: 135-147).

Kasnosrednjovjekovni nakit koji se spominje u povijesnim vrelima izrađen je od plemenitih metala – zlata, pozlaćenog srebra, rjeđe srebra, dragog kamenja, koralja, bisera, i jantara. Staklo se kao imitacija bisera javlja u kasnijem razdoblju i rijetko je. Pripadnici viših društvenih slojeva u 13. i 14. stoljeću nosili su nakit najčešće ukrašen biserima, a nešto rjeđe dragim kamenjem, uglavnom safirima i granatima, dok se od 15. stoljeća javlja sve više nakita od dragog kamenja, jantara i koralja (Anzulović 2006: 200). Najbrojniji nakit u svim izvorima i svim razdobljima je prstenje. Ono se izrađuje od zlata, srebra, pozlaćenog srebra, bakra ili pozlaćenog bakra. U 13. i 14. stoljeću uglavnom je zlatno ili od pozlaćenog srebra s jednim ili više bisera, a spominju se i prsteni s prikazom grba. U ovome razdoblju prstenje najčešće ima po jedno oko, no može ih biti i više. Iako se u izvorima uglavnom spominju prsteni od vrijednijih materijala (Anzulović 2006: 201-204), u arheološkom materijalu kasnog srednjeg i ranog novog vijeka prevladava prstenje izrađeno od bronce i bakra te njegovih slitina ili srebra. U razdoblju od 12. do 15. stoljeća posebno se ističe pečatno prstenje s heraldičkim motivima urezanim u kovinsku podlogu ili umetnute antičke i suvremene geme. U osnovi ono ima gotička obilježja, a izrađuju ga uglavnom domaći majstori odgojeni na kasnoantičkoj i bizantskoj tradiciji (EHU 1995: 616).

U vrijeme renesanse u Europi dolazi do promjena u pogledu proizvodnje nakita, njegovih oblika i putova njegova širenja. Unatoč specifičnim prilikama koje u tom razdoblju nastaju na Balkanu zbog prodora Osmanlija, renesansna je kultura u većoj ili maloj mjeri utjecala na prostor Hrvatske. Pojedini su ugledni majstori izrađivali nacрте za nakit i knjige uzoraka koje su umnožavane te se na taj način renesansni stil brzo širio. Najreprezentativniji oblik renesansnog nakita je privjesak nošen na lancu, ogrlici ili pojasu, a pečatno je prstenje i

dalje najbrojnije. Kao novi oblik pojavljuje se emajlni medaljon koji ponekad sadržava minijaturni portret (EHU 1995: 617). U vrijeme baroka vrste nakita nisu se bitno izmijenile u odnosu na prethodno razdoblje. Stari oblici i dalje postoje, a novosti su cvjetni motivi i veća upotreba dragoga kamenja. Stvaranje ukrasa sa sitnijim kamenjem umjesto jednog većeg kamena i stvaranje razgranatih i svjetlucavih oblika posljedica je otkrića nove tehnike rezanja dijamanta. U 18. se stoljeću za šire slojeve počinju izrađivati jeftinije varijante nakita pri čemu dijamante zamjenjuje brušeno staklo nerijetko podloženo obojenom folijom, dok zlato zamjenjuje legura bakra i kositra. Također, otkriven je proces lijevanja graviranih gema od staklene paste koja je obrađivana fasetiranjem imitirajući na taj način briljante (EHU 1995: 617).

4.1. Ukrasi za glavu

U razdoblju od 2006. do 2014. godine u grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku pronađeni su fragmenti ukrasa za glavu sačinjeni od brončane žice te bijelih, zelenih i crnih zrna staklene paste, okarakterizirani kao parte, odnosno djevičanski vijenci. Jedan primjerak (T1/1) sastojao se od brončane žice i 62 bijela zrna od staklene paste, a drugi od 47 zrna crne, bijele i zelene boje različitih veličina te cvijeta s podlogom od paste na kojoj su sedam crvenih umetaka od staklene paste koji predstavljaju latice, pri čemu jedan nedostaje (T1/2). T1/1 pronađen je u ženskom, a T1/2 u dječjem grobu.

Parta (njem. *Jungfernkranz*/ hrv. *djevičanski vijenac*) jest čeona traka od izvezene ili na neki drugi način ukrašene tkanine koja je sapinjana, učvršćena iglom ili na neki drugi način vezana na zatiljku čijim se prototipom smatraju vijenci izrađivani od svježe ubranog ili sušenog bilja. Pretpostavlja se da je nošenje parte germanski običaj, jer naziv potječe od germanske riječi *borte*. Međutim, Gušić objašnjava kako je običaj da djevojka nosi otkrivenu kosu u pletenici, ovijenu vijencem ili partom, sigurno praslavenski (Gušić 1955: 56). Partu su kao svečano oglašlje nosile djevojke spremne za udaju, a nakon udaje su kosu skrivale maramom¹³ preko koje su partu nosile u posebnim prilikama. Ponekad su djevojke koje su preminule prije udaje sahranjivane s partom što je simboliziralo njihovu udaju za Krista (Antoš 1996: 173). U hrvatskim je krajevima parta poznata kao predmet etnografske baštine sjevernih krajeva. U južnom i jugozapadnom dijelu Moslavine, u Posavini i Turopolju izrađivana je od crvene tkanine kojom je bio presvučen kartonski umetak savijen u krug. Njezina vanjska strana bila je ukrašena crvenim koraljima i raznobojnim staklenim perlama, a na stražnjem dijelu glave sapinjana je kopčama „baba i deda” preko kojih je nerijetko provlačena svilena vrpca (Demo 2007: 67).

Na hrvatskim kasnosrednjovjekovnim grobljima, parta ili djevičanski vijenac iznimno je rijedak nalaz. Najčešće ju nalazimo u grobovima 17. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj. Prvi zabilježeni arheološki nalaz parte na području Hrvatske je nalaz s kasnosrednjovjekovnog groblja Klisa-Kliško u istočnoj Slavoniji gdje je pronađena ukrasna dijadema od spiralno savijene tanke brončane žice. Na Opatovini je pronađena parta izrađena od organske trake koju su u čeonom dijelu ukrašavale uske brončane pločice za kojima je slijedio ukras izrađen od perli i spiralno namotane žice. Pronađena je u grobu djeteta starog između 12. i 13. godina, koje je

---

¹³ Kosa je skrivana kako bi se zaštitile od zlih demona i pogleda zlih ljudi jer je prema drevnom vjerovanju ona izvor ženine snage i simbol njezina poštenja (Ivanković, Šimunić 2001: 20-21).

preminulo u posljednjoj trećini 14. ili na prijelazu 14. u 15. stoljeće (Demo 2007: 68). Pet primjeraka pronađeno je i u ranonovovjekovnim grobovima unutar crkve Sv. Marije Magdalene u Čazmi. Otkriveni su nalazi tkanine, odnosno trake za glavu, s vezenim floralnim ukrasima sastavljenim od nekoliko vrsta staklenih perli te s bordurama od tanke namotane metalne žice. Motivi variraju od listoliko vezenih okvira (četverolist) od tanke metalne niti koja je ispunjena perlama i koja u sredini ima tučak sastavljen od tamnocrvenih stakala. Sličan motiv ponavlja se i u vidu pet kružnica složenih poput cvijeta. Ti motivi odvojeni su dvjema okomitim kružnicama jednakih veličina poput "listova". Sva su oglavlja pronađena u ženskim dječjim grobovima, a uz njih je beziznimno pronađen i predimenzionirani prsten s poliedarskim ružičastim staklom u kruni¹⁴ (Pleše, Azinović Bebek 2005: 301, Azinović Bebek 2007: 82-83). Također, jedanaest je brončanih parta (*Slika 15*) otkriveno u dječjim grobovima oko župne crkve sv. Martina u Virju (Čimin 2016: 107-122).

Slika 15. Brončana parta na lubanji djeteta iz groba oko župne crkve sv. Martina u Virju (preuzeto iz Čimin 2016: 118)

Za razliku od situacije u Hrvatskoj, parte su kao grobni nalaz česte u kasnosrednjovjekovnim grobovima u Mađarskoj. Grobni nalazi iz Mađarske pokazuju različite načine ukrašavanja parti pomoću spiralno uvijene žice, perla i metalnih aplika, a pronalažene su u grobovima ženske djece, djevojaka i mladih žena. Smatraju se dijelom mađarske narodne

---

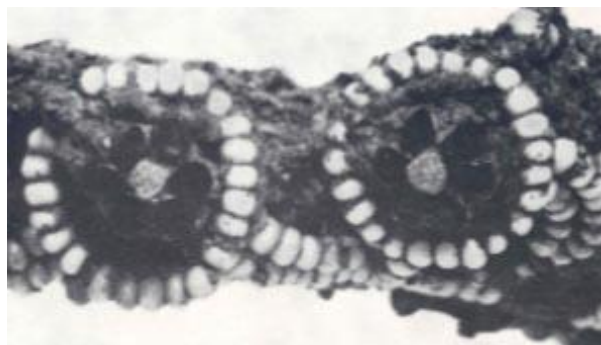
¹⁴ U narodnim vjerovanjima prstenje sa staklenim umecima crveno-ružičaste boje koje podsjeća na karneol ima zaštitnu ulogu, odnosno pomaže silama dobra u borbi za dušu pokojnika (Azinović Bebek 2007: 77).

nošnje viših i srednjih slojeva od 15. do 18. stoljeća, no najčešći su ukras od 16. do druge polovine 18. stoljeća. Brojem i raznolikošću pronađenih parti posebno se ističu tri kasnosrednjovjekovna groblja: Végegyhaza-Templom-halom u jugoistočnoj Mađarskoj gdje su parte pronađene u 26 grobova, Alsórajk-Kestélydomb u jugozapadnoj Mađarskoj s 8 pronađenih parti te Mohács-Csele-patak u južnoj Mađarskoj gdje su ostaci parti pronađeni u 9 od 95 istraženih grobova. Nalazi jedne ili nekoliko parti zabilježeni su i na brojnim drugim mađarskim kasnosrednjovjekovnim grobljima datiranim do u prvu trećinu 16. stoljeća (Krznar 2012: 468-469). U dječjem grobu na groblju Balatonfüzfő-Máma pronađena je jedna parta, na groblju Nagytálya dvije, a tri u grobovima na nalazištu Nyársapát-Templompart. Parta od limenih pločica pronađena je na lubanji pokojnice u grobu datiranom u 16. i 17. stoljeće na lokalitetu Győr-gabonavásártéri u Mađarskoj (Krznar 2012: 469). Osim u Mađarskoj, parte datirane u 14. i 15. stoljeće povremeno nalazimo i u drugim srednjoeuropskim zemljama (Hrubec 1971: 71, Dušeková 1980: 439, Ruttkay 1996: 17-18), no znatno su češće u razdoblju od 16. do 17. stoljeća (Králíkova 2007: 144-148). Parte koje se koriste tijekom kasnosrednjovjekovnog razdoblja često su ukrašene metalnim aplikama koje su u ranosrednjovjekovnom razdoblju znatno rjeđe, a tada se ukrašavaju različitim motivima izrađenim od spiralno namotane brončane žice i staklenih perli (Krznar 2012: 470).

Sačuvani fragmenti ukrasa T1/2, iz groba oko crkve sv. Nikole biskupa, koji je sastavljen od crvenih umetaka od staklene paste koji predstavljaju latice, identični su onima otkrivenima u već spomenutim ranonovovjekovnim grobovima unutar crkve Sv. Marije Magdalene u Čazmi, ali i motivima s parta pronađenih na groblju u Szadi (*Slika 16*) i Tiszaörvény (*Slika 17*) u Mađarskoj te novovjekovnim grobovima s lokaliteta Cirkvišće (*Slika 18*) (Krznar 2016: 61).

Slika 16. Detalji parte pronađene u Szadu (preuzeto iz Mérαι 2007: 140)

Slika 17. Detalji parte pronađene u Tiszaörvény (preuzeto iz Mérai 2007: 140)

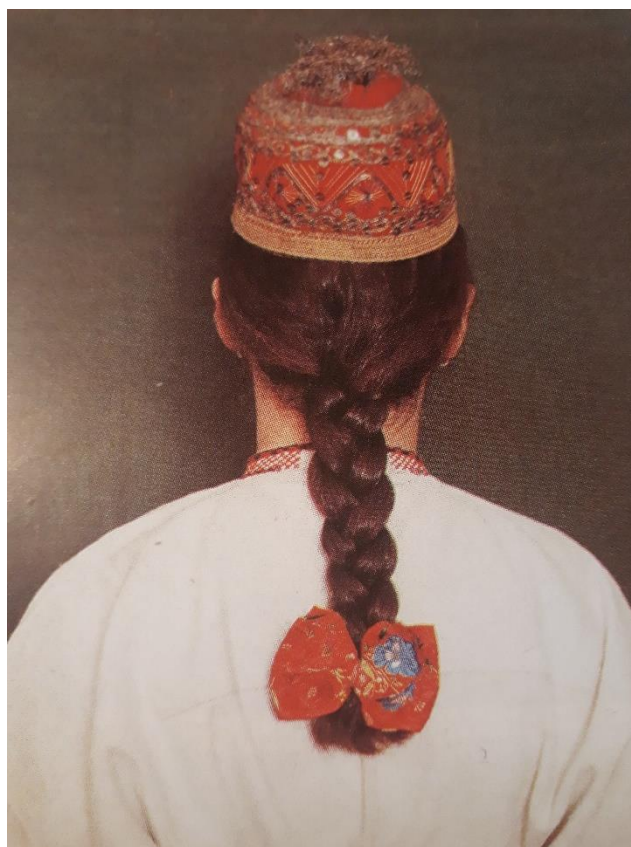
Slika 18. Dio parte s lokaliteta Cirkvišće (preuzeto iz Krznar 2016: 61)

S obzirom na to da ne možemo odbaciti mogućnost da su na ovome groblju uz rimokatolike, sahranjivani i grkokatolici, važno je osvrnuti se i na grkokatolička pokrivala za glavu koja, kako je vidljivo iz etnološke građe, nalikuju partama. Kao što je već spomenuto, sredinom 16. stoljeća uskoci su naselili žumberačko područje i sa sobom su donijeli kulturne tradicije karakteristične za njihove prethodne životne sredine. U svome djelu *Narodna nošnja Žumberka: Stojdraga*, Aleksandra Muraj prikazuje kombinaciju odjevnih predmeta koje su nosile generacije grkokatoličkih djevojaka i žena iz Stojdrage¹⁵ u drugoj polovini 19. i prvoj polovini 20. stoljeća, a kojima su se razlikovale od susjednih katolkinja. U odjevnom je stilu grkokatolkinja sačuvan tzv. dinarski tip ženske nošnje¹⁶, čija se stilska obilježja razlikuju od

¹⁵ Osim u Stojdragi, grkokatolkinje žive i u mjestima Kravljak, Osunje, Siječevica, Tisovca, Dana, Jelenić, Budinjak i dr., a katolkinje u mjestima Poklek, Novo selo, Javor i dr. (Muraj 1988: 15).

¹⁶ Rasprostranjen u širokom pojasu koji se proteže od Korduna, Like, kontinentalne Dalmacije, zapadne Bosne, Hercegovine do Crne gore (Muraj 1988: 15).

panonskog tipa nošnji¹⁷ žumberačkih katolkinja. Grkokatoličke žumberčanke već su se na prvi pogled razlikovale od rimokatolkinja po uređenju frizure i načinu pokrivanja glave (Muraj 1988: 31). Naime, u svečanijim su prilikama djevojke na glave stavljale crvenu kapicu (*Slika 19*) koja je bila ukrašena na sličan način na koji su ukrašavane i parte. S obzirom na to da su fragmenti ukrasa za glavu pronalazeni isključivo u ženskim grobovima uglavnom mlađe populacije te da uslijed propadanja organskog materijala, na nalazištima pronalazimo samo fragmente, u ovom slučaju zrna staklene paste, brončanu žicu te crvene umetke od staklene paste koji predstavljaju latice, potpuni izgled ukrasa za glavu iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa možemo samo pretpostaviti. Također, uzmemo li u obzir da je odijevanje promjenjiv dinamičan kompleks i da se neki tradicijski elementi nošnje napuštaju, ali i preuzimaju (Muraj 1988: 15-16), ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je na ovome groblju riječ o partama.

Slika 19. Kapica grkokatoličke djevojke (preuzeto iz Muraj 1988: sl. 16)

---

¹⁷ Panonski tip nošnje obuhvaća područje od Međimurja i Hrvatskog zagorja sve do granica Slavonije, Baranje i Srijema (Ivanković, Šimunić 2011: 15).

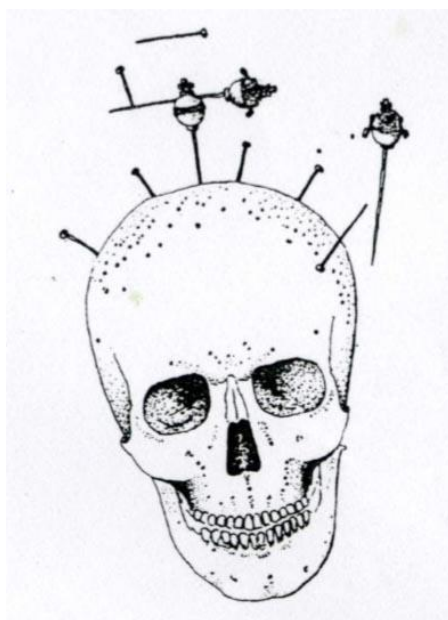
4.2. Ukrasne igle

Premda ih pronalazimo i u muškim grobovima, ukrasne su igle uglavnom pronalažene u ženskim i dječjim grobovima. Ti se jednostavni i jeftini dodaci ne spominju u pisanim vrelima, tako da je istraživanje grobnih cjelina jedini način na koji možemo saznati kako su nošene (Mérai 2007: 59-62). Najčešće su pripadale ženskim ogjavljima, no nalazi igala na drugim položajima oko i na ljudskom kosturu ukazuju na njihovu raznoliku upotrebu. Mogle su biti dijelom svečane nošnje, služiti za učvršćivanje mrtvačkog platna i sl. U nekim je grobovima u Mađarskoj u području glave kostura pronalaženo od 5 do 15 jednostavnih igli u kombinaciji s ukrašenim, a njihov položaj ukazuje na to da su žene običavale nositi punđe s velom ili maramom preko nje. Primjerice, takav je slučaj otkriven na crkvenom groblju kod Kaposvára (*Slika 20*) (Mérai 2007: 59-62). Smatra se da su robusnije i dulje igle u ranijim razdobljima kasnog srednjeg vijeka korištene za učvršćivanje odjeće, a da su u 14. i 15. stoljeću, postavši vitikije i manje, služile za učvršćivanje vela kojima su žene pokrivale lice. Rijetko su sačuvane u cijelosti jer su prilikom iskopavanja obično oštećivane i prelomljene te im nerijetko nedostaje glava ili dio tijela (Krznar 2012: 465).

Na groblju u Alsórajk-Kestélydombu kod lubanje muškog kostura pronađen je brončani par igala koji je datiran nalazom novca Ferdinanda I. Habsburškog (1526-1564) u prvu polovicu 16. stoljeća (Szöke 1996: 272). Na Opatovini je u ženskome grobu, koji je nalazom novca Ferdinanda I. Habsburškog (1526-1564) datiran na početak druge trećine 16. stoljeća, pronađena igla s trakasto raskucanom glavicom ovalnog oblika. Najveći broj brončanih igala s okruglom glavom, njih 80, otkriven je istraživanjima brodoloma do kojeg je došlo 1583. godine kod Gnalića u biogradskom akvatoriju (Demo 2007: 69). Tri igle s ovalnim glavama pronađene su u kasnosrednjovjekovnim grobovima u Bihaću (Čremošnik 1951: 256). Igla od bakrene žice s poligonalnom glavom pronađena je u sloju 16. stoljeća na nalazištu Kliškovac Suhopolje (Tomičić, Mahović 2011: 138). Zlatna igla, datirana u razdoblje od 14. do 15. stoljeća, pronađena je u Novom brdu (Krznar 2012: 465). U Mađarskoj su brončane i željezne igle najrasprostranjeniji nalaz na kasnosrednjovjekovnim i novovjekovnim grobljima. Pojavljuju se na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće, a u svakodnevnoj su upotrebi tijekom 16. i 17. stoljeća (Mérai 2007: 59-62).

U okviru groblja oko crkve sv. Nikole biskupa pronađeno je pet željeznih igala od kojih su četiri su otkrivene u grobovima, a jedna na području groblja. Četiri su imale glavu od namotane željezne žice, dok jednoj glava nije sačuvana. Dvije su sačuvane fragmentarno, a

dvije u cijelosti (T1/3,4). Dvije su igle otkrivene u muškim grobovima, a u jednom je dječjem grobu otkriven par igala na području prsa. Takve igle kod kojih se na tanko tijelo igle nastavlja kružna glava ukrašena plitkom spiralom, premda brončane, a ne željezne, otkrivene su u grobovima oko crkve sv. Jurja u Mateškom selu te na groblju oko pavlinskog samostana u Kamenskom (Perkić 2017: T. 5: 2-7; Perkić 2010: T. II: 21). Riječ je o jednostavnim ukrasnim iglama koje, objašnjava Perkić, nije moguće datirati izvan grobnog konteksta jer su u upotrebi kroz razna razdoblja (Perkić 2017: 209).

*Slika 20. Položaj igala otkrivenih u grobu kod Kaposvára
(preuzeto iz Mérai 2007: 135)*

4.3. Broševi

Broševi pripadaju rijetkim nalazima na srednjovjekovnim i novovjekovnim grobljima. U okviru groblja oko crkve sv. Nikole biskupa u razdoblju od 2006. do 2014. godine otkriveno je 11 broševa u fragmentima, od kojih šest u grobovima, a pet izvan njih. Tri su zatečena u ženskim, dva u dječjim, a jedan u muškom grobu. Svi su izrađeni na isti način s manjim varijacijama od brončane ili željezne žice koja smatanjem dobiva oblik pri čemu su česte petlje na luku i kraju igle broša. Na njima su nanizane sitne perle u raznim kombinacijama. Ponekad su perle prekrivale cijelo tijelo broša.

Broš T2/5 završava trolisnom petljom brončane žice, a spajao se umetanjem nožice u zavintu ušicu na drugom kraju brončane žice. Primjerak T2/6 na luku ima tri petlje na koje su se tanjom brončanom žicom vezala zrna, a kod broša T2/7 sačuvana su samo tanjom žicom povezana zrna, koja se stavljaju na luk broša. Broš T2/8 od željezne igle koji na luku ima tri petlje bio je ukrašen tamnoplavim i bijelim zrnima od staklene paste. Otkriven je i broš od brončane žice s četiri zrna od plave staklene paste i jednim koštanim (T2/9). Primjerak T2/10 od brončane žice sadrži dva tirkizna zrna od staklene paste između kojih se nalazi veliko poliedarsko zrno od staklene paste bijele boje. Na kraju igle nalazi se petlja u obliku trolista, a na luku dvije petlje u obliku omče između kojih su postavljena zrna. Fragment broša T2/12 sadrži pet nanizanih ukrasnih zrna od staklene paste na brončanoj žici od kojih je središnje i najveće poliedarsko zrno tamnoplave boje. S obiju strana središnjeg zrna nalaze se okrugla zrna smeđe boje, a za njima slijede okrugla zrna tamnoplave boje. Pronađen je fragment broša od brončane žice s devet očuvanih petlji (T2/11) te petlja od brončane žice u obliku trolista (T2/13). Primjerci slični ovima s groblja oko crkve sv. Nikole biskupa pronađeni su u grobovima oko crkve sv. Jurja u Mateškom selu (Perkić 2017: T. 5: 13-18) te prilikom arheoloških istraživanja župne crkve Marije Magdalene u Čazmi (Azinović Bebek 2009: 472).

Uvidom u etnološka istraživanja narodne nošnje grkokatolkinja na Žumberku uočene su *igle s kolardami/pripinjače* kojima se *premetaču* (pokrivalo za glavu) pričvršćuje o kosu, a koje podsjećaju na broševe otkrivene na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa. Izrađene su od metalne žice u obliku sigurnosne igle na koju su s jedne strane pričvršćeni nizovi staklenog zrnja raznih boja (*Slika 21*) (Muraj 1988: 30), na temelju čega zaključujemo da je moguće da su pripadali osobama grkokatoličke vjeroispovjesti.

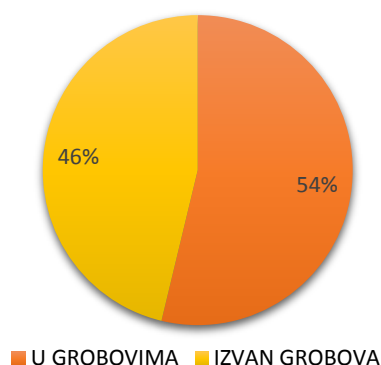
Ana Azinović Bebek objašnjava kako nakit od brončane žice teško možemo vremenski odrediti te kako su ovakvi broševi, ukrašeni zrnima staklene paste proizvod novog vijeka, ali svoje porijeklo vuku od prapovijesnih fibula. Dakle, riječ je o tradicijskom nakitu (Azinović Bebek 2009: 472). Prema grobnom kontekstu, svi se broševi mogu datirati u razdoblje od 16. do 18. stoljeća.

Slika 21. Igle s kolardami (preuzeto iz Muraj 1988: sl. 36)

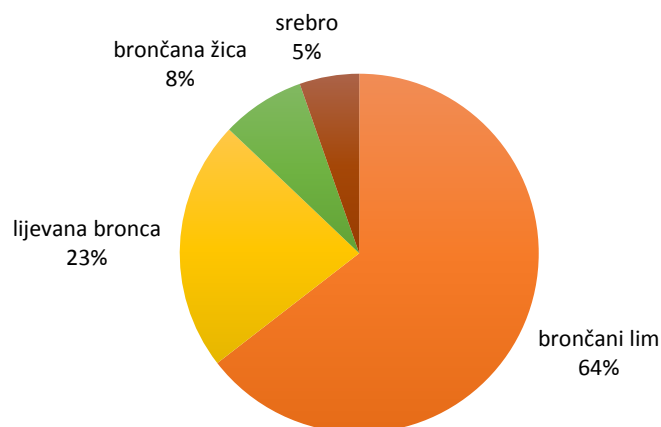
4.4. Nakit za ruke

Najveći broj grobnog fundusa, kao i kod većine drugih poznatih groblja ovoga vremena, predstavljaju nalazi prstenja. U razdoblju od 2006. do 2014. godine u grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa pronađeno je 93 prstena, od kojih je 50 pronađeno u grobovima, a ostalih 43 na prostoru groblja. U postocima to iznosi 54% u grobovima, a 46% izvan njih na području groblja (*Graf 2*). Brojnost nalaza izvan grobnog konteksta ukazuje na velik broj grobova koji su devastirani kasnijim intervencijama čovjeka.

Graf 2 - prstenje otkriveno u grobovima i izvan njih

Prstenje je izrađivano lijevanjem, kovanjem limenih traka te svitcima od brončane žice, a ukrašavani su umetanjem staklene paste i raznim oblicima žlijebljenja i urezivanja. Prevladava prstenje izrađeno od brončanog lima (60), za njime slijedi prstenje od lijevane bronce (21), zatim od brončane žice (7) i naposljetku srebrno prstenje (5). U postocima to iznosi – 64% od brončanog lima, 23% od lijevane bronce, 8% od brončane žice i 5% od srebra (*Graf 3*).

Graf 3 - materijal i tehnika izrade prstenja

Pokojnici su najčešće nosili po jedan prsten. Po dva su prstena otkrivena u nekoliko muških grobova, a u jednom ženskom grobu pronađena su čak četiri prstena. Običaj nošenja više od dvaju prstena zamjećen je i kod drugih kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih groblja, poput onoga u Mušaluku, Mateškom selu i dr. (Perkić 2010: 240). Od ukupno 50 prstena otkrivenih u grobovima 26 je pripadalo ženama, 17 muškarcima, 4 djeci, a u tri slučaja spol pokojnika je neodređen.

Od četiri prstena otkrivenih u dječjim grobovima dva su imala prozirni stakleni umetak (PN 257, PN 260), jednome nije sačuvana kruna (PN 252), a jedan je vodoravno profilirani (PN 79). S obzirom na promjer prstenja, koji je kod svih šest primjeraka iznosio otprilike 20 mm, možemo zaključiti da je ono preveliko za dječji prst te da je vjerojatno bilo prilagano u skladu s vjerovanjima. Takvo je predimenzionirano prstenje u dječjim grobovima otkriveno i tijekom istraživanja župne crkve Marije Magdalene u Čazmi (Pleše, Azinović 2005: 300).

4.4.1. Prstenje od lijevane bronce

U razdoblju od 2006. do 2014. godine otkriven je 21 prsten od lijevane bronce. Četrnaest je pronađeno u grobovima, dok su ostali pronađeni na prostoru groblja. Sedamnaest ih ima šesterokutnu krunu (T3/1), od kojih je u pet slučajeva očuvana samo podloga na temelju koje pretpostavljamo da je riječ o šesterokutnoj kruni. Dva prstena imaju okruglu (T3/2), a jedan krunu u obliku osmerokutnog štita. Jedan je primjerak bez krune, otvorenih krajeva i ukrašen četirima uzdužnim užljebljenjima (T5/46). Uz taj prsten, jedanaest ih ima urezani ukras, jedan nečitko urezana slova, a jedan emajlirani ukras. Krune prstenja, u 10 su slučajeva bile ispunjene imitacijama dragog kamenja, odnosno komadićima staklene paste crvene, žute ili bijele boje. U nekim su slučajevima bili podmetani komadićima papira kako bi se uštedjelo na materijalu ili zbog promjene boje stakla (Azinović Bebek 2009: 472).

Od sedamnaest prstena sa šesterokutnom krunom, pet imaju umetak od crvene staklene paste¹⁸, tri imaju bijeli, a jedan žuti umetak. U tri su slučaja umetci piramidalno ispupčeni. Tri primjerka imaju podmetnut papir ispod umetka od staklene paste.

---

¹⁸ Prstenje s okom od staklene paste crveno-ružičaste boje, koje podsjeća na karneol – kamen koji ima zaštitnu ulogu u narodnim vjerovanjima, kod smrti je trebao pomoći silama dobra u borbi između dobra i zla za dušu pokojnika (Azinović Bebek 2007: 77). U vrijeme rata s Osmanlijama smatralo se da prsten s karneolom štiti od metaka, a ako ga se položi na ranu, zaustavlja krvarenje (Brenko 2009: 23).

Prstenje s ukrasima od staklene paste gdje je staklena gema u kruništu ili kaloti, u različitim varijacijama nalazimo od kasne antike, Bizanta, starohrvatskih, pa sve do suvremenih groblja, pri čemu je njihovo datiranje moguće samo na osnovi konteksta unutar groba i cijelog groblja. Identični su primjerci pronađeni u grobovima uz crkvu sv. Duha u Mušaluku i pavlinskom samostanu s crkvom Blažene Djevice Marije Snježne u Kamenskom te u grobovima oko crkve sv. Jurja u Mateškom selu. Domagoj Perkić u svojim istraživanjima iznosi kako je takvo prstenje nošeno na širem prostoru Pokuplja, Korduna i Like od druge polovine 17. do početka 19. stoljeća, no da ga nalazimo i na znatno širem prostoru Hrvatske gdje je različito datirano sve do u 15. i 16. stoljeće, pri čemu je riječ o nepoznatim nalazištima. Takva rana datacija prstena pronađenih izvan arheološkog konteksta, prema Perkiću je neutemeljena i posljedica je datiranja isključivo na osnovi tipoloških karakteristika te nedostatka istraživanja i objavljivanja novovjekovnih grobalja (Perkić 2017: 185-225). Prstenje tog tipa iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa, na osnovi konteksta unutar grobova i cijelog groblja, možemo datirati od 16. do kraja 18. stoljeća, kada groblje prestaje biti u upotrebi.

Na prstenju od lijevane bronce prevladavaju urezani ukrasi. Šest primjeraka imaju urezani ukras na ramenu u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), a na vrhu trokuta su tri kratke urezane linije (T3/1, 5-9). Takav ukras nalazimo i na prstenju izrađenom od brončanog lima. Analogije tom prstenju pronađene su na groblju oko crkve sv. Jurja u Mateškom selu (Perkić 2017: T.1: 1-3, 8) te u grobovima oko pavlinskog samostana s crkvom Blažene Djevice Marije Snježne u Kamenskom (Perkić 2010: T1: 20; T2: 6). Kod prstena T3/4 na ramenu su vidljive tri kratke urezane linije.

U grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa pronađena su dva prstena od lijevane bronce s okruglom krunom. Prsten T3/10 na kruni ima urezana nečitka slova. T3/3 u kruni ima umetak od crvene staklene paste, a podloga krune na kojoj stoje traka i umetak ukrašena je koso urezanim linijama. Jedini primjerak prstena s emajliranim ukrasom otkriven u grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa u kružnici u kruni prstena ima emajlirani ukras koji vjerojatno predstavlja stilizirani cvijet plavo-crvene boje na bijeloj podlozi. Isti se ukras nalazi s obiju strana krune na ramenu prstena u bijelom trokutu (T3/11).

4.4.2. Prstenje od brončanog lima

U grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa u razdoblju od 2006. do 2014. godine otkriveno je 60 prstena od brončanog lima, 32 u grobnim cjelinama, a 28 na prostoru groblja. Od toga su 23 pronađena u fragmentima i nije bilo moguće odrediti kakvog im je oblika bila kruna. Šesterokutnu krunu ima 17 prstena, devet okruglu, tri pravokutnu, četiri kvadratnu, a četiri su prstena jednostavna.

Umetak od staklene paste imaju njih 25, dok su kod šest prstena sačuvane samo podloge. Jedan prsten ima umetak žute boje i sadržavao je podmetnuti papir. Dva (T3/12,13) prstena imaju zeleno facetno oblikovan umetak. Dva prstena imaju umetak bijele boje (T3/14,15), četrnaest ih je prozirnih (T3/16,17,18,19,20; T4/21,22,23) od kojih tri imaju podmetnut papir, dva su crvene (T4/24), a dva plave boje (T4/25).

Kod prstena sa šesterokutnom krunom, u dva slučaja limovi okvira u obliku trokuta prelaze preko ispupčenog staklenog oka pri čemu prsten T4/26 ima ukrase u obliku vodoravnih linija, dok je T3/12 ukrašen trima kosim urezanim linijama. U četiri slučaja na ramenu prstena je urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), a na vrhu trokuta su tri kratke urezane linije (T3/12, 13). Od prstena T3/20 sačuvana je samo podloga krune, na ramenu prstena je slabo vidljiv urezani ukras dviju spirala preko kojih se, duž cijelog obruča, proteže urezana linija. Prsten T3/14 ima okvir ukrašen okomitim urezanim linijama, a obruč ravnom profiliranom trakom. Rame prstena T5/44 sadrži ukras urezane kratke linije za kojom slijedi urezani trokut. Dva su prstena (T5/42,43) ukrašena urezanom linijom koja se proteže cijelom dužinom obruča, pri čemu se ne može isključiti mogućnost da te linije ukazuju na popravak prstena. Također, primjerak T3/20 ima urezanu ravnu liniju s unutrašnje strane obruča te je moguće da je i taj primjerak popravljan. Prsten T5/40 ima dvije urezane linije koje se protežu od ramena prstena te se na jednome dijelu spajaju u jednu liniju, a zatim se na drugome ramenu ponovno razdvajaju u dvije. Primjerak T5/41 na obruču ima floralni ukras. Prsteni T3/17 i T4/29 na ramenima su ukrašeni trima ispupčenjima u vidu tankog pravokutnika, a identični su primjerci pronađeni u grobovima uz pavlinski samostan s crkvom Blažene Djevice Marije Snježne u Kamenskom (Perkić 2010: T. 1: 2, 18).

Od devet prstena izrađenih od brončanog lima s okruglom krunom, osam su sadržavala umetke od prozirne, zelene, plave i crvene staklene paste (T3/16; T4/24,28) pri čemu su tri sadržavala podmetnuti papir. Prsten T4/29 na ramenu je ukrašen trima ispupčenjima u vidu tankog pravokutnika. U jednom je slučaju okrugla ploča uz rub ukrašena urezima u obliku slova

X (T4/24). Prsten T4/28 u kruni ima zeleno ispupčeno stakleno oko, a na ramenima s obiju strana nalaze se po tri utora u kojima su umetnuta okrugla ispupčena stakla zelene boje, od kojih tri nedostaju. Prsten T4/25 također ima središnje stakleno oko plave boje koje je u ovome slučaju piramidalno ispupčeno te na ramenu po tri utora s umetcima od plave staklene paste. Analogije prstenju T4/28 i T4/25 potječu s nalazišta Novo Brdo i groblja oko crkve sv. Dimitrija kod Prilepa¹⁹ (Zečević 2006: 185). Kod dvaju prstena (T3/16; T4/23) gornji dio trake krune u obliku devet trokutastih nazubljenja prelazi preko staklenog umetka. Od jednog je prstena pronađen samo ulomak s okruglom krunom na kojoj je vidljiva kružnica koja je uokvirivala neki centralni ukras (T4/ 30).

Od ukupno tri pronađena prstena od brončanog lima s pravokutnom krunom, dva imaju umetke od staklene paste, pri čemu je jedan bijeli, a drugi proziran (T3/15). Također, jedan primjerak ima podmetnut papir. Kod prstena T3/15 pravokutna kruna prelazi u kvadratnu, a od jednog je primjerka pronađena samo kruna čija traka prelazi preko umetka i završava trokutastim nazubljenjima (sačuvana tri) te dio obruča. Primjerak T4/31 je iskrivljen, no na ramenu se uočava u plitkom reljefu izdignut lik trokuta, dok je ostatak obruča prstena ukrašen plitkim rebrima.

Svih pet pronađenih prstena s kvadratnom krunom imaju umetak od staklene paste. Četiri su prozirna, a jednome zatečenome u fragmentima pripada bijeli umetak (T5/45). Na ramenu prstena T4/21 nalazi se točkasti ukras za kojim slijede kose trakice. Fragment obruča prstena T5/41 ukrašen je urezanim floralnim motivom, a preostala su tri prstena neukrašena.

Skupini prstenja od brončanog lima pripada i šest jednostavnih prstena, od kojih su dva ukrašena, jedan sadrži natpis, a na jednome se nazire urezani nečitki natpis. Prsten T4/34 ima lagano profilirani gornji dio obruča na kojem je centralni ukras s urezanim IHS i aureolom u obliku ureza, a s lijeve i desne strane centralnog ukrasa nalazi se po jedan stilizirani cvjetić od krugova. Čini se da od cvjetića teče nečitljiv natpis koji je pročitao kao SAB, što je možda zaziv sv. Zahariji. Kod drugog se prstena cijelom dužinom obruča proteže urezana linija iz koje s obiju strana izlaze kose urezane kratke linije. Prsten T4/32 cijelom je dužinom ukrašen dvjema urezanim trakama uz rubove. Jednostavno prstenje ukrašavano samo dvama plitkim usporednim žljebovima na vanjskoj površini obruča prstena najprisutnije je u gotovo svim

---

¹⁹ B. Babić je datirao prsten otkriven kod crkve sv. Dimitrija u 12. stoljeće, no E. Maneva je posumnjala u točnost te datacije smatrajući da takvo prstenje ima uzor u antičkom, ranobizantskom nakitu. Štoviše, ona smatra da je taj prsten antički. Na temelju te analogije E. Zečević smatra da je prsten iz Novog Brda antičkog podrijetla, no navodi da je takvo prstenje karakteristično i za plemićki stalež 18. stoljeća (Zečević 2006: 87).

starohrvatskim, kasnosrednjovjekovnim i novovjekovnim grobljima pa ih možemo pripisati proizvodima lokalnih radionica (Jelovina, Vrsalović 1981: 120, T. I:4, T. II: 34, 50). U sjevernoj Hrvatskoj možemo ih pratiti još od bjelobrdске kulture 10./11. stoljeće (Bojčić 2009: 37, 43). Većinu inačica ovakvog prstenja nalazimo na kronološki usporednim grobljima u Mušaluku (Perkić 2015: T. I: 1, 5-7, 9-10, 13-16, 18-21), u Mateškom selu (Perkić 2017: T.2: 9-10) i Kamenskom (Perkić 2005; 2010: T.I: 1-2, 4-5, 8-9, 11,13; T. II: 3-5, 10,13, 15-18), a i ostalim lokalitetima gdje se posvetila pozornost takvim novovjekovnim nalazima (Gudelj 2006: 85-89; Božek, Kunac 1998: 209-210). Perkić objašnjava kako se, s obzirom na kontekst nalazišta, većina ovakvog prstenja može datirati od druge polovine 17. stoljeća do početka 19. stoljeća, premda je jednostavno, neukrašeno prstenje nemoguće kronološki odrediti (Perkić 2017: 185-225). Na osnovi konteksta unutar grobova i cijelog groblja oko crkve sv. Nikole biskupa takvo prstenje možemo datirati od 16. do kraja 18. stoljeća, kada groblje prestaje biti u upotrebi.

Prsten T4/33 sadrži natpis *S:FRANCISCE:?:XAVERI:ORA:P:N* (sv. Franjo Ksaverski, moli za nas) koji je smješten u traci između dva biserna niza i teče u kontinuitetu cijelim prstenom. Takvo je prstenje rijedak nalaz na grobljima 17. i 18. stoljeća. Zasad je zabilježen samo jedan na groblju kraj crkve Rođenja Blažene Djevice Marije u Sveticama koji je sadržavao natpis *AVE MARIA IOSEPH* (Azinović Bebek 2010: 19-39). Preostala dva prstena od brončanog lima nisu ukrašena.

4.4.3. Prstenje od brončane žice

Na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa u razdoblju od 2006. do 2014. godine otkriveno je sedam prstena od triju brončanih žica sa spiralno namotanom krunom. Dva su sačuvana u potpunosti (T4/ 35, 36a, 36b), dok ostalima nedostaje dio obruča. Tri su zatečena u grobovima, a ostali na prostoru groblja. Ramena takvog prstenja načinjena su od triju paralelnih brončanih žica koje završavaju spiralno namotanim kružnim kruništem.

Sličan brončani prsten, napravljen iz dvaju dijelova, s krunom od spiralno namotane žice pronađen je u ženskom grobu na nalazištu bjelobrdске kulture Vukovar – Lijeva Bara. Kod njega su trakasti obruč i kruna dva dijela iste cjeline međusobno povezani namotajima žice i učvršćeni žičanom vezicom sprovedenom kroz rupe na završecima obruča (*Slika 22*). S obzirom na osobitost ukrasa, objašnjava Željko Demo, prsten se oslanja na tradiciju mlađeg željeznog doba, iskazanu i potvrđenu na mnogobrojnom rimskodobnom prstenju. U ranom srednjem

vijeku, takvo je prstenje pronađeno na nalazištima u Mađarskoj (Szarvas, Tiszabercel - Újsor), Rumunjskoj (Blandiana-în vii) i Slovačkoj (Dolný Peter) (Demo 2009: 528-529).

Ana Azinović Bebek piše kako je riječ o tradicijskom nakitu čiji originali sežu još u starohrvatsko doba (Azinović Bebek 2009: 472), a analogije tom prstenju otkrivene su u grobovima uz pavlinski samostan s crkvom Blažene Djevice Marije Snježne u Kamenskom (Perkić 2010: T.I: 11, 13; T.II: 3), te na groblju oko crkve sv. Josipa u Ostravama u Češkoj (Králíkova 2007: 142). Prsten iz groba u Kamenskom datiran je u 18. stoljeće (Perkić 2010: 240), a primjerak s groblja u Ostravama u razdoblje od 16. do 17. stoljeća (Králíkova 2007: 142).

Slika 22. Brončani prsten s krunom od spiralno namotane žice s nalazišta Vukovar-Lijeve Bara (preuzeto iz Demo 2009: 648)

4.4.4. Srebrno prstenje

Od srebrnog prstenja na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa pronađen je jedan pečatni prsten od lijevanog srebra, dva s pravokutnom krunom, jedan sa šesterokutnom krunom i jedan jednostavni srebrni prsten. Srebrno je prstenje rijedak nalaz na grobljima od 16. do 18. stoljeća. Dva su srebrna prstena pronađena tijekom arheoloških istraživanja župne crkve Marije Magdalene u Čazmi te četiri prilikom istraživanja pavlinskog samostana u Kamenskom (Azinović Bebek 2009: 473).

Prsten sa šesterokutnom krunom (T4/38) ima ispupčeno oko od prozirne staklene paste ispod koje se naziru tragovi crvene boje. Prsten nema pečat, no na ramenu je ukrašen urezima u obliku riblje kosti u središnjoj traci, a dvije vanjske trake su ukrašene okomitim urezima.

Kruna je također ukrašena trima trakama. U središnjoj su isprekidani točkasti urezi, a u vanjskim okomiti paralelni urezi (Azinović Bebek 2009: 478). Kod dvaju prstena s pravokutnom krunom uočeni su ostaci emajla, a na ramenima prstena s obiju se strana nalaze po dva ukrasa u obliku urezanih linija koje oblikuju romb s koso postavljenim križem u sredini (T4/39).

Pečatni prsten od lijevanog srebra s krunom u obliku osmerokutnog štita (T4/40) čiji su rubovi naznačeni dvjema urezanim linijama s pozlatom, u štitu gore ima zrcalno slova 'M·L', a ispod slova grb s propetim jelenom s četiri stilizirana ljiljana i bočno dvije kopče (svaka s jedne strane). Oko štita po površini prstena utisnute su kružnice, a ispod krune s unutarnje strane nalazi se punca. Obruč prstena je D presjeka te se sužava od krune, a s bočne se strane krune nalazi pozlata. Gospodin Josip Zlatko Šintić pokušao je uz pomoć Žumberčana i Žumberčanki otkriti kome je prsten pečatnjak pripadao. U svome javnome pozivu pod nazivom *Koje je ime i prezime vlasnika srebrnog prstena pečatnjaka iz XVI. ili XVII. stoljeća?* objašnjava kako su žumberačka prezimena na L rijetka pri čemu nabraja poznata prezimena za koja zaključuje da ne pripadaju župi sv. Nikole biskupa. Dotiče se i prvog žumberačkog uskočkog kapetana Ivana Lenkovića, propitkujući je li postojao još koji Lenković s imenom koje započinje slovom M. Također, objašnjava kao na popisu žumberačkih uskoka iz 1551. godine pronalazi uskoka čiji inicijali odgovaraju inicijalima s pečatnjaka - Lalla Millitsch, no on je iz Marindola. Na istome popisu, uočio je još dva uskoka s prezimenom na slovo L - Petter i Radin Lipotitza iz Visoča, objašnjavajući kako je vlasnik prstena mogao biti neki drugi Lipotica kojemu ime počinje slovom M. Uz navedene, kao moguće nositelje pečatnjaka, navodi uskoka Zuitkho Lallatouitsch (Cvitko Lalatović), pri čemu ostavlja mogućnost da je neki Lalatović s imenom na slovo M bio vlasnik prstena. Unatoč snažnim nastojanjima, zasad nije utvrđeno kome je ovaj prsten pripadao.

5. Zaključak

U okviru obnove crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku u tijeku su arheološka istraživanja koja traju od 2006. godine. Arheološkim istraživanjima provedenim od 2006. do 2014. godine na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku, pronađeno je 149 grobova u kojima je bilo 150 pokojnika - 35.3 % muškaraca, 30% žena, 24% djece, 10.6% neutvrđenog spola. Usporedbom procijenjenih godina u trenutku smrti pokojnika uočen je veći broj onih umrlih između 40 i 60 godina, od onih starosti između 20 i 40 godina. Ostaci dasaka u jednome grobu i brojnost čavala pronađenih u grobnim cjelinama, ali i izvan njih, ukazuju na to da su pokojnici uglavnom pokapani u drvenim sanducima. Osim pokopa u drvenim sanducima, potvrđeni su i ukopi u rakama. Kada govorimo o pogrebnim običajima, dosadašnja su arheološka istraživanja pokazala da u kasnosrednjovjekovnim grobovima nalaze ili uopće ne pronalazimo ili ih pronalazimo u veoma malom broju, pri čemu je riječ uglavnom o dijelovima nošnje ili nakitu koji se datiraju u veoma široko razdoblje. Takvo je stanje posljedica zabrane polaganja predmeta u grobove nastale na temelju vjerovanja da su pred smrću svi jednaki. Novovjekovni grobovi pak, uz dijelove odjeće i nakit, nerijetko sadržavaju i nabožne predmete kao dokaz pobožnosti pojedinca. Od nakita i ukrasnih predmeta na ovome je groblju pronađeno prstenje, ukrasi za glavu, igle i broševi.

U razdoblju od 2006. do 2014. godine u grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku pronađeni su fragmenti ukrasa za glavu sačinjenih od brončane žice te bijelih, zelenih i crnih zrna staklene paste, okarakterizirani kao parte, odnosno djevičanski vijenci. Parte su ukrasni predmeti kojima se određuje i ističe ženin status u zajednici, a najčešće ih pronalazimo u grobovima 17. stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj. Jedan primjerak sastojao se od brončane žice i 62 bijela zrna od staklene paste, a drugi od 47 zrna crne, bijele i zelene boje različitih veličina te cvijeta s podlogom od paste na kojoj su sedam crvenih umetaka od staklene paste koji predstavljaju latice, pri čemu jedan nedostaje. Analogije ukrasima za glavu iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa pronalazimo u ranonovovjekovnim grobova unutar crkve Sv. Marije Magdalene u Čazmi, grobovima s mađarskih grobalja u Szadi i Tiszaörvény te novovjekovnim grobovima s lokaliteta Cirkvišće. Kako su na Žumberku, grkokatolici do početka 17. stoljeća, vjerske obrede obavljali s rimokatoličkim stanovništvom u katoličkim crkvama, ne možemo odbaciti mogućnost da su i oni sahranjivani na ovome groblju. Samim time, važno je naglasiti kako je uvidom u etnološka istraživanja uočeno kako su mlade

grkokatolkinje u svečanim prilikama nosile pokrivala za glavu koja su ukrašena slično kao i parte.

Ukrasne su igle uglavnom pronalažene u ženskim i dječjim grobovima. Najčešće su pripadale ženskim oglavljima, no nalazi igala na drugim položajima oko i na ljudskom kosturu ukazuju na njihovu raznoliku upotrebu. Mogle su biti dijelom svečane nošnje, služiti za učvršćivanje mrtvačkog platna i sl. Na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku pronađeno je pet željeznih igala od kojih su četiri imale glavu od namotane željezne žice, dok jednoj glava nije sačuvana. Dvije su igle otkrivene u muškim grobovima, a u jednom je dječjem grobu otkriven par igala na području prsa. Analogije potječu s groblja oko crkve sv. Jurja u Mateškom selu te groblja oko pavlinskog samostana u Kamenskom. Riječ je o jednostavnim ukrasnim iglama koje nije moguće datirati izvan grobnog konteksta jer su u upotrebi kroz razna razdoblja.

Broševi pripadaju rijetkim nalazima na srednjovjekovnim i novovjekovnim grobljima. U okviru groblja oko crkve sv. Nikole biskupa u razdoblju od 2006. do 2014. godine otkriveno je 11 broševa u fragmentima, od kojih šest u grobovima, a pet izvan njih. Tri su zatečena u ženskim, dva u dječjim, a jedan u muškom grobu. Svi su izrađeni na isti način s manjim varijacijama od brončane ili željezne žice koja smatanjem dobiva oblik pri čemu su česte petlje na luku i kraju igle broša. Na njima su nanizane sitne perle u raznim kombinacijama koje su ponekad prekrivale cijelo tijelo broša. Primjerci slični ovima s groblja oko crkve sv. Nikole biskupa pronađeni su u grobovima oko crkve sv. Jurja u Mateškom selu te prilikom arheoloških istraživanja župne crkve Marije Magdalene u Čazmi. Također, i ovdje je važno naglasiti da narodna nošnja grkokatolkinja sa žumberačkog područja iz druge polovine 19. i prve polovine 20. stoljeća sadrži broševe kojima su žene pričvršćivale pokrivala za glavu, a koje su slične broševima pronađenim na ovome groblju. Prema grobnom kontekstu, broševi se mogu datirati od 16. do 18. stoljeća.

Najveći broj grobnog fundusa, kao i kod većine drugih poznatih groblja ovoga vremena, predstavljaju nalazi prstenja. U razdoblju od 2006. do 2014. godine u grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa pronađeno je 93 prstena, od kojih je 50 pronađeno u grobovima, a ostalih 43 na prostoru groblja. Prstenje je izrađivano lijevanjem, kovanjem limenih traka te svitcima od brončane žice, a ukrašavani su umetanjem staklene paste i raznim oblicima žlijebljenja i urezivanja. Prevladava prstenje izrađeno od brončanog lima, za njime slijedi prstenje od lijevane bronce, zatim od brončane žice i naposljetku srebrno prstenje. Pokojnici su najčešće

nosili po jedan prsten. Po dva su prstena otkrivena u nekoliko muških grobova, a u jednom ženskom grobu pronađena su čak četiri prstena.

Otkriven je 21 prsten od lijevane bronce. Trinaest je prstena otkriveno u grobovima, dok su ostali pronađeni na prostoru groblja. Sedamnaest imaju šesterokutnu krunu, dva okruglu, jedan krunu u obliku osmerokutnog štita, a jedan je primjerak bez krune, otvorenih krajeva, ukrašen četirima uzdužnim užljebljenjima. Jedanaest prstena ima urezani ukras, jedan nečitko urezana slova, a jedan emajlirani ukras. Krune prstenja, u 10 su slučajeva bile ispunjene imitacijama dragog kamenja, odnosno komadićima staklene paste crvene, žute ili bijele boje. U nekim su slučajevima bili podmetani komadićima papira kako bi se uštedjelo na materijalu ili zbog promjene boje stakla. Identični su primjerci pronađeni u grobljima uz crkvu sv. Duha u Mušaluku i pavlinskom samostanu s crkvom Blažene Djevice Marije Snježne u Kamenskom te u grobovima oko crkve sv. Jurja u Mateškom selu. Prstenje s ukrasima od staklene paste kod kojeg je staklena gema u kruništu ili kaloti, u različitim varijacijama nalazimo od kasne antike, Bizanta, starohrvatskih, pa sve do suvremenih groblja, a datiranje takvog prstenja moguće je samo na osnovi konteksta unutar groba i cijelog groblja. Shodno tome, prstenje tog tipa iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa, na osnovi konteksta unutar grobova i cijelog groblja, možemo datirati od 16. do kraja 18. stoljeća, kada groblje prestaje biti u upotrebi.

Na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa najzastupljenije je prstenje od brončanog lima. Pronađeno je 60 primjeraka, 32 u grobnim cjelinama, a 28 na prostoru groblja. Oblik krune nije bilo moguće odrediti kod 23 primjerka jer su zatečeni u fragmentima. Šesterokutnu krunu ima 17 prstena, devet okruglu, tri pravokutnu, četiri kvadratnu, a četiri su prstena jednostavna. U ovoj skupini također prevladava prstenje s umetkom od staklene paste. U dva slučaja limovi okvira u obliku trokutića prelaze preko staklene paste. Prevladavaju urezani ukrasi, a dva su primjerka ukrašena trima ispupčenjima u vidu pravokutnika na ramenima i analogije im potječu iz grobova uz pavlinski samostan s crkvom Blažene Djevice Marije Snježne u Kamenskom. Dva prstena imaju ispupčeno stakleno oko, a na ramenima s obje strane nalaze se po tri utora u kojima su umetnuta okrugla ispupčena stakla. Analogije tom prstenju potječu s nalazišta Novo Brdo i groblja oko crkve sv. Dimitrija kod Prilepa. Skupini prstenja od brončanog lima pripada i šest jednostavnih prstena, od kojih su dva ukrašena, jedan sadrži natpis, a na drugome se nazire urezani nečitki natpis. Jednostavno prstenje ukrašavano samo dvama plitkim usporednim žljebovima na vanjskoj površini obruča prstena najprisutnije je u gotovo svim starohrvatskim, kasnosrednjovjekovnim i novovjekovnim grobljima pa ih možemo pripisati proizvodima lokalnih radionica. U sjevernoj Hrvatskoj možemo ih pratiti još od bjelobrdske kulture 10./11.

stoljeće, a većinu inačica ovakvog prstenja nalazimo na kronološki usporednim grobljima u Mušaluku, Mateškom selu i Kamenskom, ali i ostalim lokalitetima gdje se obratila pozornost na ovakve novovjekovne nalaze. S obzirom na kontekst nalazišta ovo prstenje možemo datirati od 16. do kraja 18. stoljeća.

Na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa pronađeno je sedam prstena od triju brončanih žica sa spiralnom namotanom krunom. Riječ je o tradicijskom nakitu čiji originali sežu još u starohrvatsko doba, a analogije tom prstenju otkrivene su u grobovima uz pavlinski samostan s crkvom Blažene Djevice Marije Snježne u Kamenskom te na groblju oko crkve sv. Josipa u Ostravama u Češkoj.

Od srebrnog prstenja na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa pronađen je jedan pečatni prsten od lijevanog srebra, dva s pravokutnom krunom, jedan sa šesterokutnom krunom i jedan jednostavni srebrni prsten. Srebrno je prstenje rijedak nalaz na grobljima od 16. do 18. stoljeća. Uz prstene otkrivene na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa, dva su srebrna pronađena tijekom arheoloških istraživanja župne crkve Marije Magdalene u Čazmi te četiri prilikom istraživanja pavlinskog samostana u Kamenskom.

Slijedom navedenog zaključujemo da je stanovništvo sahranjeno na groblju oko crkve sv. Nikole biskupa pratilo onovremenu modu jer takve nalaze pronalazimo i na drugim do sada istraženim novovjekovnim grobljima kontinentalne Hrvatske. Ono što navodi na pomisao da su na ovome groblju sahranjivani i grkokatolici jest, ne samo činjenica da su grkokatolici vjerske obrede obavljali s rimokatoličkim stanovništvom u katoličkim crkvama do 17. stoljeća i početka gradnje grkokatoličkih crkava, već i to što je uvidom u etnološka istraživanja grkokatoličke narodne nošnje na Žumberku iz druge polovine 19. i prve polovine 20. stoljeća, uočena sličnost s broševima otkrivenim na ovome groblju, ali i sličnost u načinu ukrašavanja parti i grkokatoličkih kapica koje su u svečanim prilikama nosile djevojke. Cilj ovoga rada bio je analizirati nakit i ukrasne predmete pronađene u grobovima oko crkve sv. Nikole biskupa i obogatiti fundus do sada objavljenog kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog materijala te vrste. U radu je obrađeno ukupno 111 ukrasnih predmeta – 2 ukrasa za glavu, 5 igala, 11 broševa i 93 prstena, čija datacija ne bi bila moguća bez sagledavanja konteksta unutar groba i cijelog groblja, a koji su upotpunili spoznaje o načinu ukrašavanja i vrsti ukrasnih predmeta tamošnjeg stanovništva te pogrebnim običajima u razdoblju kasnog srednjeg i novoga vijeka.

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

T3

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

40

41

42

43

44

45

46

7. Katalog nalaza

BR. PN	NALAZ	GROB	OPIS NALAZA
--------	-------	------	-------------

2006.

PN 8		grob 4	Prsten od brončane žice sa spiralno namotanom krunom, t=0,4 g, kruna 4x11 mm, nije očuvan u cijelosti.
PN 10		grob 5	Prsten sa zrnima od staklene paste, brončani lim, ukrašen kosim paralelnim urezima, širina prstena = 4 mm, debljina prstena = 0,5 mm, t = 0,6 g, Ø prstena = 20 mm, 3 valjkasta bijela zrna od staklene paste (1x3 mm), 4 okrugla zelena zrna od staklene paste, 2 okrugle pločice od brončanog lima s rupicom u sredini (Ø = 4 mm, tanka i debela brončana žica.
PN 11		grob 5	Prsten sa šesterokutnom krunom, srebro, u kruni oko od staklene paste, ispod se naziru tragovi crvene boje, nema pečata, Ø prstena = 22 mm, visina s krunom = 29 mm, širina 4 mm, debljina 2 mm, t = 5,9 g, stranice krune 8x5 mm, oko krune ima širinu 14 mm, visinu 9 mm. Prsten je na ramenu ukrašen urezima u obliku riblje kosti u središnjoj traci, a dvije vanjske trake paralelnim

			okomitim urezima. Kruna je ukrašena trima trakama, u središnjoj su isprekidani točkasti urezi, a u vanjskim okomiti paralelni.
PN12a		slučajni nalaz	Brončana žica sa 7 zelenih, valjkastih i okruglih zrna od staklene paste (2x3 mm), 6 crvenih okruglih zrna od staklene paste (3x3 mm), 5 bijelih valjkastih zrna od staklene paste (2x3 mm), brončana pločica s rupom u sredini (Ø4mm). Osnova je deblja brončana žica u tri reda s po 4 petljice na koje su tanjom brončanom žicom pričvršćena zrna staklene paste u boji.
PN 13		grob 4	Prsten od brončane žice sa spiralno namotanom krunom, t=0,5 g, Øprstena=22 mm, kruna 4x10 mm, Ø žice=1 mm.
PN 14		slučajni nalaz	Prsten s okruglom krunom, brončani lim, u kruni oko od staklene paste, ispod se naziru tragovi podloška od papira, Ø prstena = 19 mm, visina s krunom = 25 mm, širina 2 mm, debljina = 1 mm, t = 2,2 g, stranice krune = 8x5 mm, Ø krune = 13 mm. Stranica krune izrađena je iz jednoga dijela, a gornji dio koji prelazi preko staklenog umetka završava trokutastim nazubljenjima.

PN 15		grob 6	Prsten sa šesterokutnom krunom, brončani lim, u kruni oko od prozirne staklene paste, ispod se nazire stakleni podložak, Ø prstena = 23 mm, visina s krunom = 27 mm, širina 1,5 mm, debljina = 1 mm, t = 2,8 g, stranice krune = 8x5 mm, oko krune široko 14 mm, visine 7 mm. Prsten je na ramenima ukrašen trima ispupčenjima u vidu tankog pravokutnika, kruna neukrašena.
PN 16		slučajni nalaz	Prsten od brončanog lima, očuvana samo podloga za šesterokutnu krunu širine 15 mm, Ø prstena = 23 mm, širina = 3 mm, debljina = 1 mm, t = 1,3 g. Prsten je na ramenu ukrašen trima ispupčenjima u vidu tankog pravokutnika.
PN 18		slučajni nalaz	Prsten od brončanog lima, iskrivljen, t = 3,0 g, širina prstena = 4 mm, debljina = 0,5 mm. Riječ je o prsteno s vjerojatno pravokutnom podlogom za krunu (12x11 mm). Na ramenima prstena u plitkom reljefu izdignut lik trokuta (11x11x8 mm), dok je ostatak kruga prstena ukrašen plitkim rebrima.

PN 20			grob 22	Prsten sa šesterokutnom krunom - lijevana bronca, kruna nije očuvana, ali je mjesto gdje se spaja kruna s krugom prstena prošireno tako da može primiti šesterokutnu krunu, Ø prstena = 22 mm, širina = 4 mm, debljina = 1 mm, t = 2,8g. Prsten je na ramenima ukrašen urezima koji tvore lik trokuta iz kojeg izlaze tri linije.
PN 22			grob 10	Prsten s okruglom krunom od brončanog lima, prsten je u dijelovima, u kruni je oko od prozirne plavkaste staklene paste, širina = 2 mm, debljina = 1 mm, t = 1,4 g, Ø krune = 11 mm, visina krune = 4 mm, oko krune 9x10 mm.
PN 24			grob 9	Broš – brončana žica, 34x11 mm, t = 0,6 g.
PN 25			grob 9	Ravni prsten s urezanim ukrasom – brončani lim, prsten se iskrivio pa nije moguće odrediti promjer. Cijelom je dužinom ukrašen dvjema urezanim trakama uz rubove. Širina prstena = 3mm, debljina=1 mm, t=0,6 g.

PN 26			grob 11	Prsten s okruglom krunom od brončanog lima, oko od prozirne staklene paste, Ø prstena = 24 mm, širina = 3 mm, debljina = 2 mm, t = 1,2 g, oko krune Ø=8mm. Prsten je na ramenu ukrašen trima ispupčenjima u vidu tankog pravokutnika. Kruna nije očuvana. Teško je razlučiti je li bila šesterokutna ili okrugla, jer je očuvano samo okruglo oko krune.
PN 28			grob 13	Prsten sa šesterokutnom krunom od lijevane bronce, u kruni oko od prozirne staklene paste, ispod se naiziru tragovi podloška od papira, Ø prstena = 20 mm (visina s krunom 25 mm), širina = 4 mm, debljina = 2 mm, t = 5,0 g, stranice krune = 8x3mm, oko krune ima širinu 13 mm, visinu 5 mm. Prsten je na ramenima ukrašen urezima koji tvore trokutasti ukras iz kojeg izlaze tri linije. Kruna je ukrašena kosim paralelnim urezima
PN 29			grob 13	Kruna i oko prstena od brončanog lima, donji dio krune prstena (Ø=11 mm, t=0,2 g) i oka (Ø=10 mm, t=0,3 g) od prozirne staklene paste. S donje strane krune nalijepljena srebrna traka preko koje se kruna učvršćivala za krug prstena

PN 31		grob 14	Prsten od brončanog lima sa zrnima od staklene paste – brončani lim očuvan u dva dijela, ukrašen s po četiri pravokutna ispupčenja na ramenima, širina prstena = 3 mm, debljina = 1,5 mm, t = 1,5 g, Ø prstena = 24mm, Ø oka = 8mm, dijelovi stranice krune, 2 veća okrugla plava zrna od staklene paste (2x3 mm), 4 veća okrugla tirkizna zrna od staklene paste (2x3 mm), 8 malih bijelih okruglih zrna od staklene paste (1x2 mm), jedno poliedarsko otkrhnuto zrno, tanka i debela brončana žica (tankom su zrna bila spojena na deblju).
PN 33		slučajni nalaz	Prsten sa šesterokutnom krunom od brončanog lima. U šesterokutnoj kruni oko od bjelkaste prozirne staklene paste, ispod se naziru tragovi podloška od papira, Ø prstena = 21 mm (visina s krunom 25 mm), stranica krune = 7x5 mm, stranice krune prelaze preko oka u malim pravokutnicima (1x7 mm). Širina prstena = 3 mm, debljina = 1,5 mm, t = 2,1 g, visina krune = 5 mm. Prsten je na ramenima ukrašen po trima ispupčenjima u vidu pravokutnika.
PN 34		grob 16	Prsten s krunom od brončanog lima ukrašen dvjema urezanim linijama na rubovima, dijelovi stranice krune (7x5 mm), oko krune (9x8 mm), ukupna t = 1,0 g.

PN 36		slučajni nalaz	Prsten sa šesterokurnom krunom od lijevane bronce, očuvana samo podloga za krunu (širina = 16 mm), Ø prstena = 22 mm, širina = 4 mm, debljina = 2 mm, t = 3,7 g. Ramena prstena ukrašena urezanim linijama koje tvore trokutasti ukras iz kojeg izlaze tri linije.
PN 36a		slučajni nalaz	Prsten s krunom od brončanog lima, očuvana podloga za krunu (8x8 mm), Ø prstena = 21 mm, debljina = 1 mm, t = 0,6 g. Prsten je na ramenima ukrašen plitkim reljefnim linijama koje tvore cvijet (krunice i ovali).
PN 37		slučajni nalaz	Prsten od brončanog lima, iskrivljen. Vjerojatno je riječ o jednostavnom ravnom prstenu koji je u potpunosti izgubio svoj oblik, t = 0,6 g, širina = 4 mm, debljina = 0,5 mm.
PN 39		grob 20	Prsten od brončanog lima s natpisom, širina = 3 mm, debljina = 0,5 mm, Ø prstena = 20mm, t = 0,5g, natpis: S:FRANCISCE:?:XAVERI:ORA:P:N (sv. Franjo Ksaverski, moli za nas). Natpis je smješten u traci između dva biserna niza i teče u kontinuitetu cijelim prstenom

PN 42		slučajni nalaz	Prsten sa šesterokutnom krunom od lijevane bronce, očuvana podloga za krunu (širina = 14 mm), šesterokutno oko od zelene staklene paste (stranica = 5 mm), Ø prstena = 22 mm, širina = 5 mm, debljina = 1 mm, t = 3,2 g. Ramena prstena ukrašena urezanim linijama, koje tvore trokutasti ukras iz kojeg izlaze tri linije
PN 43		slučajni nalaz	Broš od brončane žice s ukrasnim zrnima – brončana žica, 30x12 mm, 7 tirkiznih, valjkastih zrna od staklene paste (3x2 mm), ukupna težina broša 0,7 g.
PN 44		slučajni nalaz	Dva dijela jednog prstena od brončanog lima, ukrašen trima trakama, vanjske trake ispunjene paralelnim kosim urezima, središnja traka plastično izdignuta iznad površine, t = 0,3 g, širina = 4 mm, debljina = 1 mm.
PN 45		slučajni nalaz	Dijelovi prstena od brončanog lima s okruglom krunom – brončani lim u tri dijela (Ø = cca 24 mm), podloga krune (Ø = 11 mm), oko od prozirne staklene paste (Ø=10 mm), širina = 2 mm, debljina = 0,5 mm, t = 1,4 g. Prsten je po sredini ukrašen plitkim plastičnim rebrom, ali samo do pola dužine.

PN 52			slučajni nalaz	Prsten s krunom od brončanog lima, očuvana samo ovalna podloga za krunu (širina = 4 mm), Ø prstena = 22 mm, širina = 2 mm, debljina = 1 mm, t = 0,5 g. Prsten je na ramenima ukrašen plitkim linijama koje sugeriraju izgled cvijeta (kružnice i ovali)
PN 53			slučajni nalaz	Prsten s krunom od brončanog lima, očuvana samo podloga za krunu (vjerojatno šesterokutna), (širina = 13 mm), Ø prstena = 20 mm, širina = 3 mm, debljina = 0,5 mm, t = 0,8 g. Prsten je na ramena ukrašen dvjema urezanim linijama okomito uz podlogu krune te dvjema vodoravno duž rubova prstena koje se spajaju na polovici prstena.
PN 59			slučajni nalaz	Prsten s šesterokutnom krunom od lijevane bronce, očuvana samo podloga za krunu (širina = 15 mm), Ø prstena = 22 mm, širina = 4 mm, debljina = 1 mm, t = 2,8 g. Ramena prstena ukrašena urezanim linijama koje tvore trokutasti ukras iz kojeg izlaze tri linije.

2010.

PN 62		slučajni nalaz	Obruč prstena, brončani lim, prsten vjerojatno sa šesterokutnom krunom, t = 0,7 g, širina obruča = 2 mm, Ø prstena = 23 mm
PN 66		slučajni nalaz	Prsten od tri brončane žice sa spiralno namotanom krunom, nedostaje dio obruča, t = 0,5 g, Ø prstena = nije moguće odrediti, kruna = 9x5 mm, Ø žice = 1 mm.
PN 68		grob 26	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni crveni stakleni umetak, t = 4,4 g, Ø prstena = 23 mm, visina krune = 3 mm, kruna blago prelazi preko staklenog umetka, širina obruča = 4 mm. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije.

PN 79		kripta	Prsten otvorenih krajeva, lijevana bronca, vodoravno profilirani, t = 3,1 g, Ø prstena = 19 mm.
-------	---	--------	---

2011.

PN 82			slučajni nalaz	Srebrni prsten s pravokutnom krunom i ostacima emajla, t = 1, 0 g, visina prstena s krunom = 24 mm, širina obruča = 5-4 mm, kruna = 12,5 x 7 mm. Na ramenima prstena se s obiju strana nalaze po dva ukrasa u obliku urezanih linija koje oblikuju romb s koso postavljenim križem u sredini.
PN 83			slučajni nalaz	Loše očuvan srebrni prsten s vjerojatno pravokutnom krunom i ostacima emajla, t = 1, 1 g, visina prstena s krunom = 24 mm, širina obruča = 5-4 mm, širina sačuvanog dijela krune = 7 mm. Na ramenima prstena se s obiju strana nalaze po dva ukrasa u obliku urezanih linija koje oblikuju romb s koso postavljenim križem u sredini.

PN 85			grob 29	Sedam zrna od staklene paste tamnoplave boje 3x3 mm i fragment ukrasne brončane aplike s jednim tamnoplavim zrnom, t = 0,1 g, 9x6 mm.
PN 87			grob 32	Brončani prsten koji se sastoji od obruča koji nije u cijelosti sačuvan i okrugle ploče na kojoj je ostatak krune – crveno oko od staklene paste. Ispod oka je podmetnut papir. Okrugla ploča je uz rub ukrašena urezima u obliku slova X. Za nju je s donje strane zalemljen obruč, a s gornje strane kruna prstena; t = 2,4 g, Ø prstena = oko 18 mm, Ø krune = 12 mm, Ø oka = 10 mm, širina obruča = 3 mm.
PN 89			grob 32	Brončani prsten sa šesterokutnom krunom sa žutim staklenim okom izrađen od zalemljenih brončanih traka. Okvir krune na jednome je mjestu prevučen preko oka u obliku trokutića te je možda imao ukrase u obliku vodoravnih linija. Ispod stakla koje je očiti nadomjestak (ne odgovara veličinom i oblikom) nalazi se papirnata podloga. Prsten je vrlo loše izrade i popravljan je (traka obruča podmetana je više puta). Obruč je zalemljen na krunu. T = 1,4 g, Ø prstena = nije moguće odrediti, visina prstena s krunom = 28 mm, kruna = 10x10 mm, širina obruča = 5 mm.

PN 91			slučajni nalaz	Ulomak prstena s okruglom krunom na kojoj je vidljiva kružnica koja je uokvirivala neki centralni ukras, t = 0,5 g, sačuvan dio krune = 7x7 mm, širina obruča = 4-2 mm.
PN 93			slučajni nalaz	Brončani prsten s propalom krunom, t = 1,0 g, visina prstena = 23 mm.
PN 94			slučajni nalaz	Brončani šesterokutni prsten s ispupčenom krunom koja se sastoji od zelenog facetno obrađenog stakla i okvira od brončanih limova zalemljenih na krunu. Limovi (3x (8) 9 mm) su ukrašeni trima kosim urezanim linijama i prelaze preko oka (2 mm). Na ramenu prstena nalazi se urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije; t = 3,9 g, visina prstena s krunom = 26 mm, Ø prstena = 20 mm, širina krune = 15 mm, širina obruča = 3,5 mm

PN 101			slučajni nalaz	Ulomak prstena s krunom. Na obruču ukras u vidu tri uzastopne profilirane linije. T = 0,4 g, širina obruča = 4-3 mm, ostatak krune = 6x8 mm, dužina profiliranih linija = 4 mm.
PN 104			slučajni nalaz	Pečatni prsten od lijevanog srebra s krunom u obliku osmerokutnog štita. Rubovi štita naznačeni su dvjema urezanim linijama s pozlatom. U štitu gore zrcalno slova 'M·L·', ispod slova grb s propetim jelenom s četiri stilizirana ljiljana i dvije kopče bočno (svaka s jedne strane), oko štita po površini prstena utisnute kružnice. Ispod krune s unutarnje strane nalazi se punca. Obruč prstena je D presjeka, sužava se od krune. S bočne strane krune pozlata; t = 12, 4 g, vanjski Ø prstena = 27 mm, unutarnji Ø prstena = 22 mm, visina krune = 3,5 mm, širina obruča = 8 – 3 mm.
				

PN 105			slučajni nalaz	Prsten od tri brončane žice sa spiralno namotanom krunom, t = 0,6 g, unutarnji Ø prstena = 15 mm, vanjski Ø prstena 20 mm, kruna = 10x5 mm, širina obruča = 3 mm.
PN 106			grob 34	Ulomak ramena prstena od brončanog lima, t = 0,3 g, širina ulomka = 11- 4 mm, dužina ulomka = 20 mm.
PN 108			slučajni nalaz	Brončani šesterokutni prsten s ispupčenom krunom koja se sastoji od zelenog facetno obrađenog stakla. Brončani limovi zalemljeni na krunu nisu sačuvani. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije; t = 3,9 g, visina prstena s krunom = 26 mm, Ø prstena = 21 mm, širina krune = 13 mm, širina obruča = 5 mm

PN 110			slučajni nalaz	Ulomak obruča prstena od brončanog lima, t=0,3 g, širina obruča = 3 mm, dio podloge krune = 10x6 mm. Na obruču slabo vidljiv ukras ili natpis.
PN 112			slučajni nalaz	Brončani prsten sa šesterokutnom krunom i staklenim bijelim okom. Okvir krune sastavljen je od traka brončanog lima (6x4mm) koje su ukrašene okomitim urezanim linijama. Obruč prstena koji nije sačuvan u cijelosti zalemljen je na krunu i ukrašen profiliranom ravnom trakom širine 2 mm. T = 2,3 g, Ø prstena nije moguće odrediti, visina prstena s krunom = 32 mm, kruna = 10x10 mm, širina obruča = 5-4 mm, širina staklenog umetka = 8 mm.

PN 116			slučajni nalaz	Jednostavni brončani prsten s lagano profiliranim gornjim dijelom obruča na kojem je centralni ukras u obliku ? s urezanim IHS i aureolom u obliku ureza, a s lijeve i desne strane centralnog ukrasa nalazi se po jedan stilizirani cvijetić od krugova. Čini se da od cvijetića teče nečitljiv natpis – pročitano SAB – možda zaziv sv. Zahariji; t = 1, 8 g, vanjski Ø prstena = 23 mm, unutarnji Ø prstena = 20 mm, širina krune = 4 mm, širina obruča = 2,5 mm.
PN 135			grob 48	Brončani prsten s osmerokutnom krunom, t = 2,4 g, vanjski Ø prstena = 22 mm, unutarnji Ø prstena = 19,5 mm, krana = 8x10 mm, visina krune = 3 mm, stranice krune = 4 mm. U kruni se u kružnici nalazi emajlirani ukras, vjerojatno stilizirani cvijet plavo-crvene boje na bijeloj podlozi. Isti se ukras nalazi s obje strane krune na ramenu prstena. U bijelom trokutu nalazi se stilizirani cvijet plavo-crvene boje.
PN 124			grob 41	Fragmenti broša, željezna igla dužine 55 mm, širine 1 mm, dio s petljom dužine 21 mm, petlja = 4x4 mm, pet tamnoplavih zrna od staklene paste 4x4 mm, 15 zrna od bijele paste, t = 1,3 g.

2012.

PN 136		slučajni nalaz	Fragmenti broša – brončana žica = 24x10 mm, četiri zrna od plave staklene paste = 5x5 mm, jedno koštano zrno = 7x5 mm, t = 1,0 g.
PN 141		grob 54	Broš, brončana žica, dva tirkizna zrna od staklene paste između kojih se nalazi veliko poliedarsko zrno od staklene paste bijele boje, na kraju igle nalazi se petlja u obliku trolista, a na luku dvije petlje u obliku omče između kojih su postavljena zrna. t = 0,9 g, dužina broša = 39 mm, dužina ušice = 16 mm, petlja = 8x8 mm, tirkizna zrna = 3x3 mm, bijelo zrno = 9x7 mm.
PN 142		slučajni nalaz	Fragment trake krune prstena od brončanog lima, t = 0,2 g, maksimalna visina = 5 mm.

PN 144			grob 66	Fragmenti ukrasa za glavu, 62 zrna od bijele staklene paste, namotana brončana žica, t = 1,6 g.
PN 145			grob 66	Jednostavan prsten, brončani lim, Ø prstena = 18 mm, t prstena = 1,4 g, širina obruča = 4 mm.
PN 154			grob 65	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni oko od bijele staklene paste, Ø prstena = 20 mm, t prstena = 6,1 g, debljina umetka = 4 mm, širina umetka = 11 mm, kruna = 13x15 mm, širina obruča = 8 - 4 mm. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije.
PN 155			grob 65	Fragment broša, brončana žica = 22x10 mm.

PN 156			grob 66	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni oko od bijele staklene paste s podmetnutim papirom, Ø prstena = oko 20 mm, t prstena = 2,9 g, debljina umetka = 5 mm, kruna = 14x14 mm, širina obruča = 5 mm. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije. Dužina ukrasa = 8 mm.
PN 157			slučajni nalaz	Prsten s pravokutnom krunom, brončani lim, u kruni prozirni stakleni umetak, na obruču prstena urezana ravna linija, Ø prstena = oko 20 mm, t prstena = 1,4 g, visina prstena s krunom = oko 18 mm. Kruna napravljena od brončanog lima u obliku trake koja obavlja stakleni umetak, a koja je spojena na jednom dijelu. Na kutevima krune nalaze se trokutasti urezi zbog funkcionalnosti. Na dnu krune nalazi se oštećeni brončani lim 9x10. Ispod staklenog umetka podmetnut je papir. Obruč je zalemljen na krunu.
PN 158			grob 68	Prsten sa šesterokutnom podlogom za krunu, brončani lim, sačuvan dio trake krune, Ø prstena = 18 mm, t prstena = 0,5 g, kruna = 10x10 mm, širina obruča = 2 – 1 mm. Traka obruča zalemljena na kruni. Na ramenu prstena slabo vidljiv urezani ukras dviju spirala preko kojih se, duž cijelog obruča, proteže urezana linija.

PN 163			slučajni nalaz	<p>Prsten sa šesterokutnom krunom, brončani lim, u kruni prozirni stakleni umetak, Ø prstena = 18 mm, t prstena = 1,7 g, visina prstena s krunom = 23 mm.</p> <p>Kruna napravljena od loše sačuvanog brončanog lima u obliku trake koja obavija stakleni umetak. Zbog nesačuvanosti trake krune nije moguće odrediti gdje je traka spojena. Na dnu krune nalazi se oštećeni brončani lim. Ispod staklenog umetka podmetnut je papir. Obruč prstena zalemljen je za krunu. Na obruču je urezana ravna linija koja se proteže duž cijelog obruča (moguće popravak).</p>
PN 162			slučajni nalaz	<p>Fragmenti prstena od brončanog lima: dio obruča, dio trake krune i u cjelosti sačuvan prozirni stakleni umetak, t = 1,3 g, vidljivi ostaci podmetnutog papira, stakleni umetak = 8x9 mm, traka krune = 10 mm, visina trake krune = 4 mm, širina trake obruča 4-3 mm, na ramenu prstena urezana kratka linija duga 3 mm za kojom slijedi urezani trokut dug 11 mm.</p>
PN 165			grob 74	<p>Prsten s kvadratnom krunom, brončani lim, u kruni kvadratni prozirni stakleni umetak, između dvaju stakla umetnut papir, traka krune nesačuvana, traka obruča zalemljena na krunu, Ø prstena = 22 mm, t prstena = 3,7 g, visina prstena s krunom = 24 mm, kruna = 14x14 mm, širina obruča = 7 - 4 mm.</p>

PN 166			grob 74	Četiri fragmenta prstena od brončanog lima (ostaci obruča, trake krune i šesterokutne krune s prozirnim staklenim umetkom). Traka obruča zalemljena je na krunu prstena, dno krune je oštećeno. Na ramenu prstena vidljiva je urezana linija koja se vjerojatno proteže cijelom dužinom obruča. t prstena = 0,8 g, širina krune = 11 mm, visina krune = 3 mm, širina obruča = 2 mm.
PN 170			grob 73	Prsten sa šesterokutnom krunom, brončani lim, u kruni oko od prozirne staklene paste, Ø prstena = 17 mm, t prstena = 0,8 g, visina prstena s krunom = 21 mm, kruna = 7x7 mm, širina obruča = 3 – 2 mm. Traka obruča zalemljena na kruni. S unutrašnje strane obruča urezana je ravna linija koja se proteže cijelom dužinom obruča (moguće popravljano).
PN 171			grob 82	Dva fragmenta željezne igle (glava i vrh), t = 0,2 g, dužina fragmenta s glavom = 9 mm, glava = 3x3 mm, dužina fragmenta vrha igle = 7 mm.

PN 173			grob 75	Prsten s kvadratnom krunom, brončani lim, u kruni stakleni prozirni umetak, Ø prstena = 18 mm, t prstena = 0,6 g, kruna = 6x6 mm, visina krune = 4 mm, širina obruča = 2 mm. Traka krune rađena je iz jednog dijela, zalemljena. Gornji dio trake krune prelazi preko staklenog završetka i završava trokutastim nazubljenjima. Na ramenu prstena nalazi se točkasti ukras za kojim slijede kose trakice.
PN 174			grob 83	Fragment obruča prstena od lijevane bronce, t = 1,1 g, širina obruča = 2 – 5 mm.
PN 177			grob 83	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni stakleno oko crvene boje, Ø prstena = 20 mm, t prstena = 4,4 g, širina obruča = 5-4 mm, kruna = 9x12 mm, visina prstena s krunom = 25 mm. Na ramenu prstena slabo očuvan urezani ukras, vidljive tri kratke linije.

PN 179		grob 86	Željezna igla, tijelo završava profiliranom glavom, t = 0,1 g, dužina = 36 mm, glava = 2x2 mm.
--------	---	---------	--

2013.

PN 182			slučajni nalaz	Prsten sa šesterokutnom podlogom za krunu, brončani lim, t = 4,9 g, visina prstena = 21 mm, širina prstena = 26 mm, kruna = 12x10, širina obruča = 5 mm; na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije. Dužina ukrasa = 10 mm.
PN 184			slučajni nalaz	Brončana igla broša, na kraju igle petlja u obliku trolista, petlja = 10x10 mm, dužina igle s petljom = 41 mm, t = 0,5 g, Ø igle = 1 mm.
PN 187			slučajni nalaz	Fragment broša od brončane žice s očuvanih devet petlji, t = 1,2 g, Ø žice = 1 mm
PN 189			slučajni nalaz	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni umetnuto stakleno oko crvene boje, limena traka krune dobro je sačuvana, t = 3,4 g, Ø prstena = 21 mm, visina prstena s krunom = 25 mm, kruna 14x12 mm, širina obruča = 5 – 4 mm. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku trokuta ispunjenog kratkim linijama, dužina ukrasa = 3 mm.

PN 190		slučajni nalaz	Prsten sa šesterokutnom podlogom za krunu i fragmentom stakla crvene boje, brončani lim, t = 2,1 g, Ø prstena = 18 mm, kruna = 12x15 mm, širina obruča = 4-3 mm; na ramenu prstena urezani ukras u obliku trokuta ispunjen kratkim linijama, na vrhu trokuta tri kratke urezane linije, dužina ukrasa = 5 mm; debljina fragmenta stakla = 3 mm, širina fragmenta stakla = 7 mm.
PN 205		slučajni nalaz	Prsten s pravokutnom krunom, brončani lim, u kruni se nalazi bijelo okruglo stakleno oko, nedostaje dio obruča, kruna prstena iz pravokutnog prelazi u kvadratni oblik, t = 2,1 g, širina prstena = 22 mm, kruna = 10x7 mm, visina krune = 7 mm, visina trake krune = 5 mm, visina staklenog oka = 3 mm, Ø staklenog oka = 5 mm, širina obruča = 1 mm.
PN 211		grob 90	Prsten s okruglom krunom, brončani lim, u kruni se nalazi zeleno ispupčeno stakleno oko, na ramenu prstena nalaze se po tri okrugla utora u kojima se nalaze umetnuta okrugla ispupčena stakla zelene boje od kojih tri nedostaju, dno krune je oštećeno, t = 1, 8 g, Ø prstena = 20 mm, visina prstena s krunom = 25 mm, širina obruča = 6-2 mm, visina staklenog oka = 4 mm, Ø staklenog oka = 8 mm, visina stakalca s ramena = 2 mm, Ø stakalca s ramena = 2 mm.
PN 213		grob 91	Prsten od tri brončane žice sa spiralno namotanom krunom, nedostaje dio obruča, t = 0,9 g, Ø prstena = nije moguće odrediti, visina krune = 5 mm, širina krune = 11 mm, Ø žice = 1 mm.

PN 218		grob 92	Prsten s okruglom krunom, lijevana bronca, na kruni vidljiva nečitka urezana slova, traka obruča zalemljena na dno krune, t = 2,3 g, Ø prstena = 18 mm, kruna 12x12 mm, širina obruča = 4 – 3 mm.
PN 219		grob 92	Prsten sa šesterokutnom podlogom za krunu, lijevana bronca, traka krune je loše sačuvana i ima urezane kratke linije, na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije, t = 3,3 g, Ø prstena = 22 mm, maksimalna visina trake krune = 4 mm, dužina urezanog ukrasa = 8 mm, širina obruča = 5 mm, kruna = 11x 15 mm.
PN 226		grob 95	Prsten sa šesterokutnom krunom, brončani lim, u kruni stakleni prozirni šesterokutni umetak, traka krune djelomično sačuvana, traka obruča zalemljena na dno krune, t = 1,0 g, Ø prstena = 19 mm, visina prstena s krunom = 24 mm, kruna = 11x11 mm, širina obruča = 4-2 mm.
PN 227		slučajni nalaz	Željezna igla, glava igle od namotane žice, dužina = 21 mm, glava = 3x3 mm, t = 0,1 g.

2014.

PN 229		slučajni nalaz	Šesterokutna kruna od brončanog lima s umetkom od prozirnog stakla, traka krune je dobro sačuvana, t = 1,0 g, maksimalna visina trake = 6 mm, kruna = 12x12 mm, dno krune nesačuvano.
PN 231		grob 101	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni crveni umetak od staklene paste blago piramidalno ispupčen, t = 4,4 g, Ø prstena = 21 mm, visina prstena s krunom = 26 mm, kruna = 15x13 mm, traka krune prelazi preko krune i ukrašena je urezanim kosim linijama. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije, dužina ukrasa = 7 mm. Širina obruča = 10 – 4 mm, debljina obruča = 1 mm.
PN 233		slučajni nalaz	Obruč prstena od brončanog lima, t = 0,9 g, Ø prstena = oko 22 mm, širina obruča = 3 mm. Na traci obruča od ramena do polovine prstena proteže se profilirana linija širine 1 mm. Traka obruča bila je zalemljena za dno krune koje nedostaje.
PN 242		slučajni nalaz	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni žuti umetak staklene paste koji je piramidalno ispupčen, t = 4,5 g, Ø prstena = 21 mm, visina prstena s krunom = 28 mm, kruna = 12x12 mm, visina trake krune = 6 mm. Traka krune je od jednoga dijela i ukrašena je urezanim kosim kratkim linijama. širina obruča = 7-4 mm. Od ramena se do polovine prstena proteže profilirana linija širine 1 mm.

PN 243		grob 104	Jednostavan prsten, brončani lim, $t = 1,4$ g, $\varnothing$ prstena = 22 mm, širina obruča = max 5 mm, debljina obruča = 1 mm. Cijelom dužinom obruča proteže se urezana linija iz koje s obje strane izlaze kose urezane kratke linije.
PN 250		grob 105	Obruč prstena od brončanog lima s nesačuvanom krunom, $t = 0,5$ g, $\varnothing$ prstena = oko 18 mm, širina obruča = 3 mm, debljina obruča = 1 mm.
PN 252		grob 109	Obruč prstena od brončanog lima, nedostaje kruna, $t = 0,3$ g, $\varnothing$ prstena = oko 16 mm, širina obruča = 2-1 mm, debljina obruča = 1 mm

PN 257		grob 108	Prsten sa šesterokutnom krunom, brončani lim, u kruni umetak od prozirnog stakla, t = 1,8 g, Ø prstena = 20 mm, visina prstena s krunom = 25 mm, traka krune dobro sačuvana, visina trake = 4 mm, širina obruča = 3-2 mm, debljina obruča = 1 mm. Od ramena prstena protežu se dvije urezane linije koje se na jednome dijelu spajaju u jednu te se na drugome ramenu ponovno razdvajaju u dvije.
PN 260		grob 112	Prsten sa šesterokutnom krunom, lijevana bronca, u kruni piramidalno ispupčen umetak od prozirnog stakla, t = 5,0 g, , Ø prstena = 21 mm, visina prstena s krunom = 26 mm, kruna = 14x13 mm, visina trake krune = 6 mm, širina obruča = 10 – 5 mm. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V (unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije, dužina ukrasa = 10 mm.
PN 269		grob 120	Prsten s okruglom krunom, lijevana bronca, u kruni umetak od prozirnog stakla, t = 3,9 g, Ø prstena = 21 mm, visina prstena s krunom = 25 mm, širina obruča = 3-2 mm. Traka krune je dobro sačuvana, visina = 2 mm. Podloga krune na kojoj stoje traka i umetak ukrašena je koso urezanim linijama, podloga krune šira je od same krune.

PN 271		grob 121	Fragmenti prstena od brončanog lima – pravokutna kruna s umetkom od prozirnog stakla i dio obruča; t = 0,9 g, Ø prstena = oko 19 mm, visina krune = 5 mm, traka krune prelazi preko umetka i završava trokutastim nazubljenjima (sačuvana tri), na dnu krune nesačuvan lim, podloga krune = 10x6 mm, širina trake obruča = 2 mm, debljina trake obruča = 1 mm.
PN 272		grob 121	Četiri fragmenta broša, brončana žica, t = 0,1 g.
PN 285a		grob 129	Fragment broša s ukrasnim zrnima. Na brončanoj žici nanizano je pet ukrasnih zrna od staklene paste - središnje i najveće poliedarsko zrno je tamnoplave boje (10x10 mm), sa svake strane središnjeg zrna nalaze se okrugla zrna smeđe boje (3x3 mm), a za njima slijede okrugla zrna tamnoplave boje (4x4mm).
PN 285b		grob 129	Cvijet s podlogom od paste na kojoj se nalazi sedam crvenih umetaka od staklene paste koji predstavljaju latice. Cvijet = 8x11 mm, visina cvijeta = 5 mm.
PN 286		slučajni nalaz	Fragment broša, tj. petlja u obliku trolista, brončana žica, t = 0,3 g, petlja = 10x12 mm.

PN 290		grob 128	Fragment prstena od triju brončanih žica sa spiralno namotanom krunom, t = 0,4 g, kruna = 11x6 mm, Ø žice = 1 mm, širina obruča = 2-1 mm.
PN 292		grob 127	Prsten od triju brončanih žica sa spiralno namotanom krunom, nedostaje dio obruča, t = 0,6 g, Ø prstena = 19 mm, kruna = 12x5 mm, Ø žice = 1 mm, širina obruča = 4 – 2 mm.
PN 294		grob 131	Fragmenti prstena od brončanog lima s kvadratnom krunom i bijelim staklenim umetkom – tri fragmenta trake obruča, devet fragmenata krune prstena, četiri zrna staklene paste prozirne boje, t = 1,0 g, širina trake obruča = 4-2 mm.
PN 307a		grob 129	Fragmenti prstena od brončanog lima – podloga za krunu s dijelom obruča, prozirni stakleni umetak; t = 1,3 g, Ø prstena = nije moguće odrediti, širina trake obruča = 3-2 mm, širina podloge za krunu = 16 mm, visina podloge za krunu = 10 mm, debljina staklenog umetka = 2 mm.

PN 307b			grob 129	Djelomično sačuvan obruč prstena, brončani lim, t = 0,4 g, širina obruča = 5 mm, debljina obruča = 1 mm.
PN 311			grob 134	Fragment obruča prstena od brončanog lima, t = 0,1 g, dužina fragmenta = 14 mm, širina obruča = 3 mm, debljina obruča = 1 mm.
PN 316			slučajni nalaz	Fragment obruča prstena od brončanog lima, t = 0,2 g, širina obruča = 4 mm, debljina obruča = 1 mm.
PN 318			slučajni nalaz	Jednostavan srebrni prsten, t = 2, 7 g, Ø prstena = 18 mm, širina obruča = max 7 mm, debljina obruča = 1 mm.
PN 321			grob 140 (igla desno)	Igla, željezo, t = 0,1 g, dužina = 48 mm, glava od namotane željezne žice, 2x2 mm.
PN 322			grob 140 (igla lijevo)	Pet fragmenata željezne igle, dužina najvećeg fragmenta = 16 mm, glava od namotane brončane žice, 2x2 mm, vjerojatna ukupna dužina = 55 mm.

PN 323		grob 140	Ukras za glavu, 47 zrna od staklene paste (bijeles, crne i zelene boje) različitih veličina te cvijet s podlogom od paste na kojoj se nalazi sedam crvenih umetaka od staklene paste koji predstavljaju latice, a od kojih jedan nedostaje, t = 1,1 g, cvijet = 9x10 mm, visina = 5 mm.
PN 326		grob 140	Prsten s okruglom krunom, brončani lim, u kruni stakleno prozirno oko, t = 1,5 g, Ø prstena = 20 mm, Ø krune = 10 mm, visina prstena s krunom = 25 mm, širina obruča = 2 mm. Traka krune rađena je iz jednoga dijela, a gornji dio koji prelazi preko staklenog umetka završava trokutastim nazubljenjima (9), ispod stakla podmetnut papir.
PN 327		slučajni nalaz	Prsten s kvadratnom krunom, brončani lim, u kruni umetak od prozirnog stakla, traka obruča zalemljena na dno krune, t = 0,7 g, Ø prstena = 17 mm, visina prstena s krunom = 21 mm, širina obruča = 2 mm, krana = 6x6 mm, na obruču prstena floralni ukras.
PN 330		grob 148	Prsten sa šesterokutnom podlogom za krunu i fragmentima prozirnog staklenog umetka, brončani lim, t = 5,2 g, Ø prstena = 20 mm, visina prstena s krunom = 23 mm, širina obruča = 10-4 mm, krana = 15x14 mm, debljina staklenog umetka = 5 mm, širina staklenog umetka = 13 mm. Na ramenu prstena urezani ukras u obliku dva trokuta ispunjena kosim urezima (vanjski rub) i slovom V

			(unutarnji rub), na vrhu trokuta nalaze se tri kratke urezane linije
PN 332		slučajni nalaz	Fragment obruča prstena, rameni dio, brončani lim, $t = 0,3$ g, $\varnothing$ prstena = 19 mm, širina obruča = 3 – 1 mm, debljina obruča = 1 mm, floralni ukras.

8. Popis priloga

Slika 2. Utvrde s područja Žumberačkog gorja u srednjem vijeku. Sekulić, P. 2017. Područje Žumberačkog gorja u razdoblju kasnog srednjeg i novog vijeka. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.*, Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 14

Slika 2. Pogled na crkvu sv. Nikole biskupa s juga. Fotografirala: Ana Azinović Bebek, arhiv HRZ-a

Slika 3. Godina 1643. naslikana u vrhu trijumfalnog luka. Šurina, E. 2017. Konzervatorsko-restauratorska istraživanja i radovi na crkvi. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 21

Slika 4. Višestruko profilirani kameni šiljnatolučni portal crkve. Fotografirala: Ana Azinović Bebek, arhiv HRZ-a

Slika 5. Prikaz Sichelberga i crkve sv. Nikole 1639. godine. Sekulić, P. 2017. Područje Žumberačkog gorja u razdoblju kasnog srednjeg i novog vijeka. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.*, Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 15

Slika 6. Tlocrt crkve s istraženim sondama. Azinović Bebek, A. 2017. Arheološka istraživanja. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 33

Slika 7. Nacrt oltara s visinama istraženih podova. Azinović Bebek, A. 2017. Arheološka istraživanja. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 33

Slika 8. Prsluk plemkinje iz kripe. Car, G. 2017. Prsluk plemkinje iz kripe. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod, str. 72 – 81

Slika 9. Cipele plemkinje iz kripe. Juranić, S. 2017. Kožne cipele plemkinje iz kripe. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 82 – 87

Slika 10. Nalazi iz lijesa plemkinje. Azinović Bebek, A. 2017. Arheološka istraživanja. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 35

Slika 11. Nalazi iz lijesa djevojčice. Azinović Bebek, A. 2017. Arheološka istraživanja. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 35

Slika 12. Nacrt kosturnice. Azinović Bebek, A. 2017. Arheološka istraživanja. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši.* Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 36

Slika 13. Zatečeno stanje u kosturnici. Azinović Bebek, A. 2017. Arheološka istraživanja. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 37

Slika 14. Tlocrt sa svim istraženim grobovima. Azinović Bebek, A. 2017. Arheološka istraživanja. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. str. 40

Slika 15. Brončana parta na lubanji djeteta iz groba oko župne crkve sv. Martina u Virju. Čimin, R, 2016. Groblja i pogrebni običaji u srednjem i ranom novom vijeku na prostoru sjeverne Hrvatske, *Zbornik Instituta za arheologiju*. Vol. 4. str. 118

Slika 16. Detalji parte pronađene u Szadu. Mérai, D. 2007. "*The true and exact dresses and fashion*"- *ethnic and social aspects of archaeological remains of clothing in early modern Hungary*, MA Thesis in Medieval Studies. Budapest: Central European University. str. 140

Slika. 17. Detalji parte pronađene u Tiszaörvény. Mérai, D. 2007. "*The true and exact dresses and fashion*"- *ethnic and social aspects of archaeological remains of clothing in early modern Hungary*, MA Thesis in Medieval Studies. Budapest: Central European University. str. 140

Slika 18. Dio parte s lokaliteta Cirkvišće. Krznar, S. 2016. *Arheologija Torčeca*. Izbor iz Arheološke zbirke obitelji Zvijerac. Koprivnica: Muzej grada. str. 61

Slika 19. Kapica grkokatoličke djevojke. Muraj, A. 1988. *Narodna nošnja Žumberka: Stojdraga*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske. sl. 16

Slika 20. Položaj igala otkrivenih u grobu kod Kaposvára. Mérai, D. 2007. "*The true and exact dresses and fashion*"- *ethnic and social aspects of archaeological remains of clothing in early modern Hungary*, MA Thesis in Medieval Studies. Budapest: Central European University. str. 135

Slika 21. Igle s kolardami. Muraj, A. 1988. *Narodna nošnja Žumberka: Stojdraga*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske. sl. 36

Slika 22. Brončani prsten s krunom od spiralno namotane žice s nalazišta Vukovar - Lijeva Bara. Demo, Ž., 2009. *Ranosrednjovjekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar – Lijeva Bara (X-XI. stoljeće)*. Zagreb: Arheološki muzej. str. 648

Graf 1 – grobovi od 2006. do 2014. godine. Stingl, S. 2017. *Novovjekovni nabožni predmeti iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet. str. 16

Graf 2 – prstenje otkriveno u grobovima i izvan njih. Izradio autor.

Graf 3 – materijal i tehnika izrade prstenja. Izradio autor.

Tablica 1 – omjer godina i spola pokojnika. Stingl, S. 2017. *Novovjekovni nabožni predmeti iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet. str. 17

Tablica 2 – broj umrle djece po godinama starosti. Stingl, S. 2017. *Novovjekovni nabožni predmeti iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet. str. 17

- Čimin 2016 Čimin, R. 2016. Groblja i pogrebni običaji u srednjem i ranom novom vijeku na prostoru sjeverne Hrvatske. *Zbornik Instituta za arheologiju*. Vol. 4. 107-122.
- Čremošnik 1951 Čremošnik, I. 1951. Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, nova serija*. 6. 241-270.
- Demo 2007 Demo, Ž. 2007. *Opatovina - tragovi povijesti izgubljeni u sadašnjosti*. Zagreb: Arheološki muzej
- Demo 2009 Demo, Ž., 2009. *Ranosrednjovjekovno groblje bjelobrdske kulture: Vukovar - Lijeva Bara (X-XI. stoljeće)*. Vol.6/2. Zagreb: Arheološki muzej
- Dušeková 1980 Dušeková, S. 1980. Cintorín z 15.-17. stor. v Smoleniciach. *Slovenský národopis*. roč. 28. 433-453.
- EHU 1995 Enciklopedija hrvatske umjetnosti, Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža". 1995.
- Gregl 2002 Gregl, Z. 2002. *Žumberak od prapovijesti do kasne antike*. Zagreb: Arheološki muzej
- Gudelj 2006 Gudelj, Lj. 2006. *Od svetišta Mitre do crkve sv. Mihovila*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
- Hrubec 1971 Hrubec, I. 1971. Výskum zaniknutej dediny Dolný Poltár. *Archeologické Rozhľedy*. 23. 96-79.
- Juranić 2017 Juranić, S. 2017. Kožne cipele plemkinje iz kripe. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. 82 – 87.
- Kekez 2012 Kekez, H. 2012. *Plemićki rod Babonića do kraja 14. stoljeća*. Doktorski rad. Zagreb: Hrvatski studiji
- Kos 1991 Kos, D. 1991. *Urbarji za Belo krajino in Žumberk (15.-18. stoletje)*. *Viri za zgodovino Slovencev*: knj. 13, *Novejši urbarij za Slovenijo*. sv. 1, Ljubljana: Slovenska

akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa

- Kosi 2002 Kosi, M. 2002. „...quae terram nostram et Regnum Hungariae divit... (Razvoj meje cesarstva na Dolenjskem v srednjem veku)”. Zgodovinski časopis 56. 41 – 91.
- Králíková 2007 Králíková, M. 2007. *Pohřební ritus 16.-18. století na území střední Evropy (antropologicko-archeologická studie)*. Panoráma biologické a sociokulturní antropologie. 35. Brno
- Krznar 2012 Krznar, S. 2012. *Arheološka slika kasnosrednjovjekovnih groblja na prostoru sjeverne Hrvatske*. Doktorski rad. Zagreb: Filozofski fakultet
- Krznar 2016 Krznar, S. 2016. *Arheologija Torčeca*. Izbor iz Arheološke zbirke obitelji Zvijerac. Koprivnica: Muzej grada
- Mahović 2004 Mahović, G. 2004. *Stari grad Žumberak: obrada sitnog materijala*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet
- Mérai 2007 Mérai, D. 2007. “*The true and exact dresses and fashion*”- *ethnic and social aspects of archaeological remains of clothing in early modern Hungary*, MA Thesis in Medieval Studies. Budapest: Central European University
- Molnar 2017 Molnar, B. 2017. Arhivski izvori za povijest crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. 10-13.
- Muraj 1988 Muraj, A. 1988. *Narodna nošnja Žumberka: Stojdraga*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor Hrvatske
- Pleše, Azinović Bebek 2005 Pleše, T., Azinović Bebek, A. 2005. Arheološka istraživanja župne crkve Marije Magdalene u Čazmi. *Opuscula archaeologica*. Vol. 29 No.1

- Ruttkay 1996 Ruttkay, A. 1996. Archeologický výskum kostola Sv. Michala v Nitre, časť Dražovce a v jeho okolí – informácia o výsledkoch. *Archeologia historica*. 22. 9 - 20.
- Sekulić 2017 Sekulić, P. 2017. Područje Žumberačkog gorja u razdoblju kasnog srednjeg i novog vijeka. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. 14-19.
- Stingl 2017 Stingl, S. 2017. *Novovjekovni nabožni predmeti iz grobova oko crkve sv. Nikole biskupa u Žumberku*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet
- Szőke 1996 Szőke, B. M. 1996. Die prämonstrattenserpropstei von Alsórajk-Kestélydomb. *Antaeus* 23. 251-305.
- Šurina 2017 Šurina, E. 2017. Konzervatorsko-restauratorska istraživanja i radovi na crkvi. *Tihi svjedoci vjere, baštine i raskoši*. Zagreb: Hrvatski restauratorski zavod. 20-25.
- Tomičić, Mahović 2011 Tomičić, Ž., Mahović, G. 2011. Metalni nalazi i katalog. *Suhopolje-Kliškovac, Od mjestopisa do arheološke spoznaje*. Zagreb: Institut za arheologiju. 137-143.
- Vrtovec 1985 Vrtovec, I. 1985. *Narodni nakit Hrvatske*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske: Kršćanska sadašnjost.
- Zečević 2006 Zečević, E. 2006. *Nakit Novog Brda iz Arheološke zbirke poznog srednjeg veka*. Beograd: Narodni muzej